

Βιβλιογραφική αναφορά: ΣΜΥΡΝΑΙΟΣ Νίκος, 2010, « Οικονομική συγκέντρωση και θεσμικό πλαίσιο στην ελληνική ιδιωτική τηλεόραση » στο ΒΩΒΟΥ Ιωάννα (διεύθυνση), Ο κόσμος της τηλεόρασης : θεωρία, ανάλυση προγραμμάτων και ελληνική προαγματικότητα, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, σελ. 141-174.

Οικονομική συγκέντρωση και θεσμικό πλαίσιο της ιδιωτικής τηλεόρασης

Νίκος Σμυρναίος

Το 2005 αναδείχτηκε ως μείζον πολιτικό θέμα στην Ελλάδα ο νόμος περί βασικού μετόχου και τα συμπαρομαρτούντα ζητήματα της οικονομικής συγκέντρωσης και της ανεξαρτησίας των ΜΜΕ. Την ίδια εποχή και με αφορμή την κάλυψη μιας σειράς από διεθνή πολιτικά ζητήματα όπως ο πόλεμος στο Ιράκ ή το σχέδιο για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, σε πολλές χώρες αναπτύχθηκε μία αντίστοιχη συζήτηση, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα, σχετικά με την λειτουργία των μέσων ενημέρωσης. Το κεντρικό ερώτημα της συζήτησης αυτής είναι το εξής : ποιες είναι οι συνέπειες της οικονομικής συγκέντρωσης στο χώρο της μαζικής επικοινωνίας και ποια τα διακυβεύματα του θεσμικού πλαισίου που την αφορά;

Στο παρόν άρθρο θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα. Σε πρώτη φάση θα εξηγήσουμε την έννοια της οικονομικής συγκέντρωσης στον χώρο των μέσων επικοινωνίας διερευνώντας τον βαθμό ύπαρξης της στην Ελλάδα, αλλά και στην Ευρώπη, μέσα από το παράδειγμα της ιδιωτικής τηλεόρασης. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε το θεσμικό και νομικό πλαίσιο που διέπει την λειτουργία των καναλιών και θα παρουσιάσουμε το ιστορικό του νόμου περί βασικού μετόχου.

1. Οικονομική συγκέντρωση και ΜΜΕ

Η συγκέντρωση των μέσων παραγωγής αποτελεί ένα κεντρικό ζήτημα για την πολιτική οικονομία. Στην περίπτωση των μέσων επικοινωνίας όμως το θέμα αποκτά ξεχωριστό ενδιαφέρον. Αυτό γιατί η τηλεόραση, ο τύπος και το διαδίκτυο δεν αποτελούν απλώς μία ακόμη βιομηχανική δραστηριότητα αλλά αναπόσπαστο κομμάτι αυτού που ο γερμανός φιλόσοφος Jürgen Habermas αποκαλεί *δημόσια σφαίρα*¹. Πρόκειται περί του χώρου στον οποίο αναπτύσσεται ο δημόσιος διάλογος γύρω από τα κοινωνικά και πολιτικά θέματα στη βάση της αναζήτησης του κοινού συμφέροντος. Έστω κι αν η έννοια της δημόσιας σφαίρας αποτελεί ένα ιδεατό, η κεντρική ιδέα που την διαπερνά, το ότι δηλαδή ο χώρος της μαζικής επικοινωνίας αποτελεί τον κατεξοχόν τομέα διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, αποτελεί μία από τις βασικότερες αρχές της αστικής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Ως εκ τούτου, η συγκέντρωση των μέσων επικοινωνίας, καθώς και η αυξανόμενη επιρροή ενός

¹ Βλ. βιβλιογραφία : Jürgen Habermas, *The structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Polity, Cambridge, 1989.

μικρού αριθμού οικονομικών παραγόντων που αυτή συνεπάγεται, εμπεριέχει εκ φύσεως πολιτικές και βαθιές κοινωνικές διαστάσεις.

Συγκέντρωση του κύκλου εργασιών

Ο βαθμός της συγκέντρωσης στον τομέα της επικοινωνίας μπορεί να εξετασθεί από πολλές πλευρές. Κατά πρώτο λόγο είναι δυνατό να αναλύσουμε το φαινόμενο μέσα από το πρίσμα του κύκλου εργασιών ενός συγκεκριμένου τμήματος των ΜΜΕ. Στην περίπτωση της ιδιωτικής τηλεόρασης ο κύκλος εργασιών αφορά σχεδόν αποκλειστικά τα διαφημιστικά έσοδα. Για τους Albarran και Dimmick², μία τηλεοπτική αγορά είναι αντικείμενο οξείας συγκέντρωσης εάν οι τέσσερις μεγαλύτερες εταιρείες πραγματοποιούν πάνω από το 50% του κύκλου εργασιών, δηλαδή στην συγκεκριμένη περίπτωση των διαφημιστικών εσόδων. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Media Services, που καταγράφει τις διαφημιστικές δαπάνες στην Ελλάδα, για το 2007 οι τέσσερις πρώτοι ιδιωτικοί τηλεοπτικοί σταθμοί της χώρας συγκέντρωσαν 84,44% της διαφημιστικής δαπάνης στην τηλεόραση, ήτοι 795.270.000 ευρώ, δηλαδή ποσοστό πολύ υψηλότερο από το προαναφερθέν κριτήριο³.

Έστω και αν η ακριβής εφαρμογή των διεθνών κριτηρίων συγκέντρωσης στη ελληνική τηλεοπτική αγορά δεν ενδείκνυται, λόγω του μικρού της μεγέθους, εντούτοις μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η ιδιωτική τηλεόραση στη χώρα είναι εξαιρετικά συγκεντρωμένη από οικονομικής άποψης. Η ίδια εικόνα διαμορφώνεται κι αν λάβουμε υπόψη τα ποσοστά τηλεθέασης, παρά την ελλιπή αξιοπιστία τους⁴, όπως αυτά μετρώνται από την εταιρία AGB Hellas. Έτσι για την τηλεοπτική περίοδο 2006-2007, οι τέσσερις πρώτοι σταθμοί MEGA, ANT1, ALPHA και STAR στο σύνολο τους συγκέντρωσαν κατά μέσο όρο μερίδιο τηλεθέασης 60,7%. Η συγκέντρωση είναι ακόμη πιο αυξημένη σε ότι αφορά την ενημέρωση αφού, για το 2007, τα κεντρικά δελτία ειδήσεων των τεσσάρων είχαν μέσο μερίδιο τηλεθέασης της τάξης του 67,2%⁵.

Το ποσοστό αυτό είναι δυσανάλογα υψηλό σε σχέση με το μεγάλο αριθμό ιδιωτικών τηλεοπτικών καναλιών που φτάνουν τα 151 σε όλη τη χώρα, εκ των οποίων οκτώ εθνικής

² Βλ. βιβλιογραφία : Alan B. Albarran, John Dimmick, « Economies of multifirmity and concentration in the communication industries », *Journal of Media Economics*, Volume 9 Issue 1, 1996, σσ. 41-49.

³ Ο ακριβής κύκλος εργασιών των τεσσάρων πρώτων ιδιωτικών καναλιών το 2007 στην Ελλάδα έχει ως εξής: MEGA 283.370.000 ευρώ (30,1% μεριδίου αγοράς), ANT1 216.480.000 ευρώ (22,99%), STAR 153.780.000 ευρώ (16,32%), ALPHA 141.640.000 ευρώ (15,03%). Πηγή: Media Services, Διαφημιστική δαπάνη μέσων και φορέων από 01/01/07 έως 31/12/07.

⁴ Βλ. πόρισμα της εισαγγελέως Πρωτοδικών Ελένης Τουλουπάκη σχετικά με την λειτουργία και τα αποτελέσματα της AGB. Πηγή: *Καθημερινή*, 2 Απριλίου 2006. Για περαιτέρω ανάλυση του συστήματος μέτρησης της τηλεθέασης βλέπε Σμυρναίος Νίκος, « Τα γρανάζια της τηλεθέασης : σύντομη κριτική ανάλυση του συστήματος μετρήσεων της AGB », Μάιος 2007, < <http://smyrnaios.blogspot.com/2007/05/agb.html> >

⁵ Πηγή: AGB Hellas.

εμβέλειας και πάνω από είκοσι μόνο στη περιοχή της Αττικής⁶. Από τα λίγα αυτά στοιχεία συμπεραίνουμε ότι ο τομέας της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα είναι αντικείμενο υψηλής συγκέντρωσης σε ότι αφορά την τηλεθέαση και ακόμη περισσότερο τη διανομή των διαφημιστικών δαπανών που αποτελούν και την κύρια πηγή εσόδων. Κι αυτό σε αντιδιαστολή με το φαινομενικό πλουραλισμό που πηγάζει από το μεγάλο αριθμό των υπαρχόντων τηλεοπτικών σταθμών.

Συγκέντρωση της ιδιοκτησίας

Ο υψηλός βαθμός συγκέντρωσης του ελληνικού επικοινωνιακού συστήματος επαληθεύεται και μέσα από το κριτήριο της ιδιοκτησίας εάν εξετάσουμε το ποια και πόσα φυσικά ή νομικά πρόσωπα ελέγχουν τα μέσα επικοινωνίας, στην προκειμένη περίπτωση τα ιδιωτικά κανάλια τηλεόρασης. Οι τρεις βασικές διαμορφώσεις αυτής της συγκέντρωσης είναι η *οριζόντια διαποίκιληση*, η *κάθετη ολοκλήρωση* και η *διαγώνια συγκέντρωση*.

Στην περίπτωση της οριζόντιας διαποίκιλησης το ίδιο φυσικό ή νομικό πρόσωπο διατηρεί τον έλεγχο περισσότερων από ενός μέσων επικοινωνίας (εντύπου, ραδιοφωνικού ή τηλεοπτικού σταθμού) τα οποία θεωρούνται « υποκαταστάσιμα » από την οικονομική θεωρία αφού ικανοποιούν ανάγκες ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Από οικονομική άποψη η οριζόντια διαποίκιληση αποτελεί πλεονέκτημα αφού προσφέρει την δυνατότητα στον ιδιοκτήτη διαφορετικών μέσων να εκμεταλλευτεί τις συνεργίες που αυτά του παρέχουν.

Οι συνεργίες αυτές παρουσιάζονται σε οικονομικό αλλά και σε δημοσιογραφικό επίπεδο. Στην πρώτη περίπτωση η κοινή ιδιοκτησία παραπάνω από ενός μέσων αποφέρει οικονομίες κλίμακας όσον αφορά το κόστος παραγωγής ενημερωτικού και ψυχαγωγικού περιεχομένου. Οι οικονομίες κλίμακας προέρχονται εκ της από κοινού χρησιμοποίησης ανθρώπινου δυναμικού (τεχνικό, διοικητικό και διαχειριστικό προσωπικό) και τεχνικών μέσων (συστήματα πληροφορικής, οπτικοακουστικό υλικό, μέσα μεταφοράς, διανομής, εκτύπωσης και τηλεπικοινωνίας) για την λειτουργία ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών, εφημερίδων και περιοδικών. Η παραπάνω διαμόρφωση ενδυναμώνει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των μεγάλων συγκροτημάτων καθιστώντας τα αδιαφιλονίκητους κυρίαρχους της ενημέρωσης. Παράλληλα οι συνεργίες της οριζόντιας διαποίκιλησης αυξάνουν κατακόρυφα την εμπορική δύναμη των εν λόγω συγκροτημάτων. Αυτό γιατί τους δίνουν την δυνατότητα να συνθέτουν ελκυστικά διαφημιστικά πακέτα συνδυάζοντας τα ραδιοτηλεοπτικά

⁶Στην Ελλάδα λειτουργούν 151 νόμιμοι τηλεοπτικοί σταθμοί εθνικής, περιφερειακής και τοπικής εμβέλειας. Τα κανάλια που διαθέτουν άδεια εθνικής εμβέλειας το 2008 είναι τα εξής : ANTI, MEGA, ALPHA, STAR, ALTER, ΣΚΑΪ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ TV, 902 TV, ET1, NET, ET3. Πηγή: Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο.

και έντυπα μέσα που ελέγχουν. Έτσι τα συγκεντρωμένα συγκροτήματα καθίστανται απαραίτητα στους διαφημιζόμενους οι οποίοι αναζητούν την μέγιστη προβολή.

Ένα ακόμη πλεονέκτημα οικονομικής φύσης που απορρέει από την οριζόντια συγκέντρωση είναι η δυνατότητα χρησιμοποίησης ενός μέσου για την διαφήμιση άλλων, κοινής ιδιοκτησίας (*cross-promotion*). Η πρακτική αυτή επιτρέπει στα κανάλια και τους ραδιοφωνικούς σταθμούς να προβάλλουν έντυπα του ίδιου συγκροτήματος και αντίστροφα. Το αποτέλεσμα είναι μία διαδικασία *αυτοτροφοδοτούμενης ενδυνάμωσης* της τηλεθέασης, της ακροαματικότητας και της κυκλοφορίας που αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο ενός μικρού αριθμού συγκροτημάτων. Αυτό γιατί το κόστος ενός αντίστοιχου πληρωτέου διαφημιστικού χώρου θα ήταν δυσβάσταχτο για έναν εξωτερικό παράγοντα που θα αναζητούσε παρόμοια προβολή.

Η ίδια στρατηγική αυτοπροβολής ακολουθείται και σε άλλους τομείς της πολιτισμικής βιομηχανίας, όπως οι δισκογραφικές εταιρίες και οι εκδοτικοί οίκοι που αποτελούν ιδιοκτησία των εν λόγω συγκροτημάτων και των οποίων τα προϊόντα γίνονται γνωστά στο ευρύ κοινό μέσω της τηλεοπτικής διαφήμισης. Ως αποτέλεσμα η ζήτηση ενημέρωσης, ψυχαγωγίας και πολιτισμού από μέρους μιας μεγάλης μερίδας του κοινού στρεβλώνεται αφού διαμορφώνεται κυρίως μέσω της επικοινωνιακής και κατ'επέκταση διαφημιστικής δύναμης των εκάστοτε κυρίαρχων συγκροτημάτων στον χώρο των ΜΜΕ. Από αυτή την άποψη ο ρόλος της ιδιωτικής τηλεόρασης είναι υψηλής στρατηγικής σημασίας ως το πιο διαδεδομένο και δημοφιλές μέσο μαζικής επικοινωνίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της EuroData, οι Έλληνες κατατάσσονται πρώτοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως προς την καθημερινή κατανάλωση τηλεοπτικών προγραμμάτων που φτάνει τις 3 ώρες και 53 λεπτά κατά μέσο όρο⁷. Διαφαίνεται έτσι ο στρατηγικός ρόλος των καναλιών όχι μόνο για την ίδια τους την κερδοφορία καθεαυτή αλλά και για την παράλληλη προώθηση συγγενών επιχειρηματικών συμφερόντων.

Δημοσιογραφικές συνεργίες

Παραπληρωματικά των προαναφερθέντων οικονομικών πλεονεκτημάτων που απορρέουν από την οριζόντια διαποίκιση στον χώρο της επικοινωνίας εμφανίζονται επίσης και οι δημοσιογραφικές συνεργίες. Αναφερόμαστε στην παράλληλη εργασία των ίδιων δημοσιογράφων σε διαφορετικά μέσα, έντυπα και ηλεκτρονικά, κοινής όμως ιδιοκτησίας. Τα

⁷ Πηγή: EuroData TV Worldwide, *One TV year in the World*, 2004. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα, πάνω από ένα τρίτο των Ελλήνων τηλεθεατών βλέπει τηλεόραση πάνω από τέσσερις ώρες την ημέρα. Πηγή: Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων - Public Issue, *Εθνική Έρευνα για τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης στην Ελλάδα*, Μάρτιος 2008.

οφέλη που επιτυγχάνονται από αυτή την πρακτική αφορούν και τα δύο εμπλεκόμενα μέρη. Για τους δημοσιογράφους η απασχόληση τους σε συγκεντρωμένα συγκροτήματα αποτελεί κατά κάποιο τρόπο επαγγελματική εξασφάλιση. Αυτό γιατί πολλαπλασιάζονται οι θέσεις εργασίας στις οποίες μπορούν να έχουν πρόσβαση.

Η ταυτόχρονη μερική απασχόληση σε διαφορετικά μέσα, συχνά μέσω δελτίο παροχής υπηρεσιών, αποτελεί παραδοσιακό γνώρισμα του επαγγέλματος. Όπως έχουν δείξει οι κοινωνιολόγοι της δημοσιογραφίας, για τους ανεξάρτητους δημοσιογράφους και πολύ περισσότερο για τους νέους η κατάσταση αυτή συνιστά τροχοπέδη⁸. Η εργασία στους κόλπους μιας οριζόντια συγκεντρωμένης επιχείρησης σημαίνει εν δυνάμει πιο εύκολη πρόσβαση σε περισσότερα μέσα για τους δημοσιογράφους και επομένως διευκολύνει την επίτευξη μιας ικανοποιητικής επαγγελματικής κατάστασης.

Παράλληλα, η πρόσβαση μιας μερίδας δημοσιογράφων σε πολλαπλά μέσα ενημέρωσης διαφορετικής φύσης, πολύ περισσότερο όταν αυτά είναι εξαιρετικά δημοφιλή όπως τα ιδιωτικά κανάλια και οι πολιτικές εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, αυξάνει θεαματικά αυτό που ο Julien Duval αποκαλεί *δημοσιογραφικό κεφάλαιο*⁹. Πρόκειται για την αναγνώριση και το κύρος που ένας δημοσιογράφος απολαμβάνει από τους συναδέλφους του και από το κοινό. Όσο περισσότερο ένας συντάκτης ή παρουσιαστής έχει πρόσβαση στο ευρύ κοινό μέσα από τις ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές και τα άρθρα του, τόσο το δημοσιογραφικό του κεφάλαιο αυξάνεται και η θέση του στην επαγγελματική ιεραρχία βελτιώνεται. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο των υπέρογκα αμειβόμενων δημοσιογράφων «σταρ» οι οποίοι συχνά αποτελούν αντικείμενο ηχηρών μεταγραφών. Η μονοπώληση των πιο προσοδοφόρων και περιβλεπτών θέσεων από μια μικρή ομάδα δημοσιογράφων είναι συσχετιζόμενη και παράλληλη με την ανάπτυξη των ιδιωτικών ραδιοτηλεοπτικών μέσων τη δεκαετία του '90 και τη σύσταση ισχυρών συγκροτημάτων γύρω από αυτά.

Για τους επιχειρηματίες που ελέγχουν τα οριζόντια συγκεντρωμένους επικοινωνιακούς ομίλους οι συνεργίες που απορρέουν από την πολλαπλή προβολή ενός μικρού αριθμού δημοσιογράφων είναι επίσης σημαντικές. Καταρχάς, σε ότι αφορά το οικονομικό σκέλος, η αποκλειστική εργασία των δημοσιογράφων «σταρ» στα έντυπα και ραδιοτηλεοπτικά μέσα των μεγάλων συγκροτημάτων αποφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα ως προς την υψηλή ακροαματικότητα και κυκλοφορία που αυτά επιτυγχάνουν. Για παράδειγμα η τηλεθέαση ενός τηλεοπτικού δελτίου όπως αυτή προσμετράτε σήμερα, δηλαδή μόνο στη

⁸ Βλ. βιβλιογραφία : Alain Accardo (επιμ.), *Journalistes précaires*, Le Mascaret, Bordeaux, 1998 και Erik Neveu, *Sociologie du journalisme*, La Découverte, Paris, 2001.

⁹ Βλ. βιβλιογραφία : Julien Duval, *Critique de la raison journalistique*, Seuil, Paris, 2004.

βάση ποσοτικών κριτηρίων, είναι ευθεία συνάρτηση του παρουσιαστή που προσωποποιεί κατά κάποιο τρόπο την εικόνα του εκάστοτε σταθμού για τον οποίο εργάζεται.

Η τάση αυτή παγιώνεται από τον άκρατο ανταγωνισμό των καναλιών που οδηγεί σε αυτό που ο Pierre Bourdieu αποκαλεί *κυκλική κυκλοφορία της πληροφορίας*¹⁰. Πρόκειται για την κάλυψη των ίδιων ακριβώς γεγονότων με παρεμφερή τρόπο σε σημείο που το μοναδικό διαφοροποιητικό γνώρισμα των ενημερωτικών εκπομπών να είναι η ταυτότητα και ο τόνος του δημοσιογράφου-παρουσιαστή. Έτσι τα κανάλια επωφελούνται έμμεσα από το δημοσιογραφικό κεφάλαιο των « σταρ » και το κύρος που αυτοί προσδίδουν στα αντίστοιχα προγράμματα, στην ανάπτυξη όμως του οποίου τα ίδια τα μέσα συνέβαλλαν. Μέσα από αυτή την αυτοτροφοδοτούμενη διαδικασία η εξάρτηση της ελίτ των δημοσιογράφων ως προς τους εργοδότες τους, στους οποίους και οφείλουν αυτή τους την ιδιότητα, πολλαπλασιάζεται.

Η ταύτιση των περισσότερο προβαλλόμενων δημοσιογράφων με τα οικονομικά κέντρα του επικοινωνιακού συστήματος ενισχύεται ακόμη περισσότερο όταν οι ίδιοι εξορμούν στο επιχειρηματικό πεδίο μέσω της δημιουργίας νέων ιδιόκτητων έντυπων ή ραδιοτηλεοπτικών μέσων. Αυτό γιατί η επιτυχία τους εξαρτάται από την προβολή που αποκομίζουν από τα μέσα μεγάλης ακροαματικότητας. Εμφανίζεται σε αυτήν την περίπτωση η διπλή εκ των πραγμάτων εξάρτηση των δημοσιογράφων-εκδοτών από τους τηλεοπτικούς σταθμούς, σε πρώτο βαθμό ως προς τον εργοδότη τους και σε δεύτερο ως προς το μέσο προώθησης των ίδιων των επιχειρηματικών τους συμφερόντων.

Συνεπώς η ανάπτυξη οριζόντια συγκεντρωμένων εταιρειών μαζικής επικοινωνίας αυξάνει κατακόρυφα την έτσι κι αλλιώς σημαντική επιρροή των ιδιοκτητών ΜΜΕ στους δημοσιογράφους-υπαλλήλους τους. Όμως μια τέτοια διαμόρφωση μπορεί να δυσχεράνει την άσκηση ελεύθερης κριτικής από τα μέσα και να επιβαρύνει ή σε κάποιες περιπτώσεις να ακυρώσει την υγιή λειτουργία της δημόσιας σφαίρας. Η τάση αυτή ενδυναμώνεται όσο τα επιχειρηματικά συμφέροντα των ιδιοκτητών των μέσων διακλαδώνονται σε άλλους τομείς της οικονομίας, εκτός την επικοινωνίας, μέσω της διαγώνιας συγκέντρωσης που θα εξετάσουμε πιο πέρα.

Πλεονεκτήματα κάθετης συγκέντρωσης

Παράλληλα με την διαδικασία της οριζόντιας διαποίκισης που περιγράψαμε, τα μεγάλα επικοινωνιακά συγκροτήματα ακολουθούν συχνά και στρατηγικές κάθετης ολοκλήρωσης. Μέσω αυτών στοχεύουν στον έλεγχο επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που

¹⁰ Βλ. βιβλιογραφία : Pierre Bourdieu, *Sur la télévision*, Liber, Paris, 1996.

λαμβάνουν χώρα προ και μετά της καθεαυτού λειτουργίας ενός μέσου ενημέρωσης και για την οποία είναι απολύτως απαραίτητες. Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν κυρίως τις φάσεις της παραγωγής και διανομής ενημερωτικού και ψυχαγωγικού περιεχομένου. Στον χώρο του τύπου, η κάθετη συγκέντρωση εκ μέρους ενός εκδότη συνιστάται στον ταυτόχρονο έλεγχο εκτυπωτικής εταιρείας και πρακτορείου διανομής. Στον τομέα της ιδιωτικής τηλεόρασης, η ίδια διαμόρφωση αφορά τον έλεγχο εταιρειών παραγωγής τηλεοπτικών εκπομπών αλλά και υπηρεσιών συνδρομητικής τηλεόρασης από τους ιδιοκτήτες τηλεοπτικών σταθμών.

Η στρατηγική αυτή στοχεύει στον έλεγχο ολόκληρης της διαδικασίας παραγωγής και διακίνησης της πληροφορίας επιτυγχάνοντας έτσι την αποκόμιση ολόκληρης της προστιθέμενης αξίας που αυτή εμπεριέχει. Από αυτή την άποψη η κάθετη ολοκλήρωση συνιστά ένα σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα των συγκροτημάτων που την υιοθετούν έναντι εταιρειών μικρότερης εμβέλειας. Αυτό γιατί τα κάθετα συγκεντρωμένα ΜΜΕ χαίρουν ευνοϊκότερων συνθηκών από οικονομικής άποψης σε ότι αφορά την προμήθεια και την διάθεση των προϊόντων τους. Συμπερασματικά, όπως έχει δείξει στο παρελθόν η επιστημονική έρευνα, η κάθετη και οριζόντια συγκέντρωση στον χώρο της μαζικής επικοινωνίας δημιουργεί εμπόδια στην είσοδο νέων και ανεξάρτητων μέσων δυσχεραίνοντας έτσι την επίτευξη του πλουραλισμού της δημόσιας έκφρασης¹¹.

Διαγώνια συγκέντρωση και διακλάδωση επιχειρηματικών συμφερόντων

Όπως προαναφέραμε, εάν αναλύσουμε σχηματικά το θέμα της συγκέντρωσης στο χώρο της επικοινωνίας υπό το πρίσμα της ιδιοκτησίας, η τρίτη διαμόρφωση που συναντάμε είναι αυτή της διαγώνιας συγκέντρωσης. Πρόκειται για την διακλάδωση των επιχειρηματικών συμφερόντων των ιδιοκτητών συγκροτημάτων ΜΜΕ σε τομείς που δεν συνδέονται με τον ευρύτερο χώρο της μαζικής επικοινωνίας όπως η βιομηχανία, οι κατασκευές, ο τουρισμός, η ενέργεια και οι υπηρεσίες. Η τάση αυτή αναπτύσσεται ιδιαίτερα τις δύο τελευταίες δεκαετίες λόγω της γενικευμένης απορρύθμισης των τηλεπικοινωνιών αλλά και των ΜΜΕ σε παγκόσμιο επίπεδο. Η απελευθέρωση των αγορών και η εμφάνιση νέων προϊόντων όπως η κινητή τηλεφωνία, το διαδίκτυο και η συνδρομητική και δορυφορική τηλεόραση προσέλκυσαν μεγάλες πολυεθνικές βιομηχανίες στο χώρο της επικοινωνίας λόγω των αυξημένων κερδών που οι δραστηριότητες αυτές επιφέρουν.

¹¹ Βλ. βιβλιογραφία : Philippe Bouquillion, Yolande Combès (επιμ.), *Les industries de la culture et de la communication en mutation*, L'Harmattan, Paris, 2007 και Franck Rebillard, Béatrice Damian-Gaillard, Nikos Smyrniaios, *Mutations de la filière Presse et information*, Rapport au Ministère de la Culture et de la Communication, 2007.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα μια τέτοιας εξέλιξης είναι η εξαγορά των αμερικανικών τηλεοπτικών δικτύων NBC και CBS από τους βιομηχανικούς κολοσσούς στο χώρο της άμυνας και της πυρηνικής ενέργειας General Electric και Westinghouse αντίστοιχα. Στην Ευρώπη το πρώτο κανάλι της γαλλικής τηλεόρασης TF1 είναι ιδιοκτησία της πολυεθνικής Bouygues, μιας από τις μεγαλύτερες κατασκευαστικές εταιρείες στον κόσμο. Ο Σίλβιο Μπερλουσκόνι, πρωθυπουργός της Ιταλίας και ιδιοκτήτης του χρηματιστικού πόλου Fininvest, που ελέγχει μέσω της Mediaset τα τρία μεγαλύτερα τηλεοπτικά δίκτυα της χώρας, Canale 5, Italia 1 και Retequattro, ξεκίνησε την επιχειρηματική του δραστηριότητα από τον τομέα των κατασκευών. Η αναζήτηση επιπρόσθετων πόρων εκ μέρους των εταιρειών μαζικής επικοινωνίας στην προσπάθεια τους να ανταπεξέλθουν στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον και η είσοδος τους στο χρηματιστήριο διευκόλυνε τη διαδικασία διαγωνίας συγκέντρωσης και άνοιξε το δρόμο στις πολυεθνικές για να πάρουν τον έλεγχο των πιο προσοδοφόρων ΜΜΕ.

Η διαδικασία συγκέντρωσης της ιδιοκτησίας στα ΜΜΕ δεν είναι ένα φυσικό φαινόμενο αλλά το αποτέλεσμα μιας γενικότερης τάσης του οικονομικού συστήματος. Τα δύο κύρια χαρακτηριστικά της είναι η απορρύθμιση της οικονομίας και η αποδέσμευση του κράτους μέσω των ιδιωτικοποιήσεων. Ένα τρίτο χαρακτηριστικό που πηγάζει από τα δύο προηγούμενα είναι η μετάλλαξη του χρηματιστικού συστήματος που επιτρέπει την δημιουργία περίπλοκων σχημάτων ιδιοκτησίας με τη συμμετοχή διεθνών χρηματιστικών οχημάτων (εταιρείες offshore, holdings) που διαφεύγουν των τοπικών αρχών. Ως αποτέλεσμα η βιομηχανία της επικοινωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο ελέγχεται στην πραγματικότητα από ένα μικρό αριθμό πολυεθνικών.

Στις ΗΠΑ οι αποφάσεις της Federal Communications Commission τη δεκαετία του '90 με τις οποίες ήρθαν οι περιορισμοί στην συγκέντρωση της ιδιοκτησίας των μέσων επικοινωνίας είχαν ως συνέπεια την κυριαρχία ενός περιορισμένου αριθμού συγκροτημάτων (Time Warner, Vivendi Universal, Viacom, Walt Disney, Clear Channel, News Corporation). Στην Ευρώπη, εκτός των προαναφερθέντων, σημαντικές θέσεις κατέχουν οι γερμανικοί όμιλοι Bertelsmann και Axel Springer, οι γαλλικοί Lagardère, Bouygues και Dassault, οι ιταλικοί Mediaset και Mondadori, οι βρετανικοί Pearson και Emap και οι ισπανικοί Prisa και Telefonica¹². Όλοι οι παραπάνω παράγοντες έχουν υιοθετήσει στρατηγικές πολυεθνικής συγκέντρωσης δρώντας στο σύνολο σχεδόν του ευρύτερου επικοινωνιακού τομέα. Κάποιοι από αυτούς εμφανίζουν τα χαρακτηριστικά συγκροτήματος, με άμεσα αλληλένδετη

¹² Πηγή: European Audiovisual Observatory, 2007 Yearbook, < <http://www.obs.coe.int/>>

λειτουργία, κάποιιοι άλλοι, κυρίως οι διαγώνια συγκεντρωμένοι, αποτελούν χρηματιστικούς πόλους των οποίων οι θυγατρικές κινούνται ανεξάρτητα.

Κατά συνέπεια, η διαγώνια συγκέντρωση, σε συνδυασμό με τις προαναφερθέντες τάσεις της οριζόντιας διαποίκισης και της κάθετης ολοκλήρωσης, εγκαθιστούν σταδιακά τα ΜΜΕ και την πολιτιστική βιομηχανία γενικότερα στο κέντρο του σύγχρονου καπιταλιστικού συστήματος. Αναδεικνύεται έτσι ο στρατηγικός τους ρόλος για τη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς σε εθνικό όπως και σε παγκόσμιο επίπεδο¹³.

Μία ιδιαίτερα προβληματική περίπτωση διαγώνιας οικονομικής συγκέντρωσης είναι αυτή των ομίλων που ελέγχουν σημαντικής εμβέλειας ραδιοτηλεοπτικά και έντυπα μέσα συνάπτοντας ταυτόχρονα εμπορικές σχέσεις με το δημόσιο. Αυτό γιατί έχουν την δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τα ΜΜΕ που διαθέτουν ούτως ώστε να ασκήσουν πίεση στις εκάστοτε κυβερνήσεις με σκοπό να αποσπάσουν δημόσια κονδύλια. Η διαμόρφωση αυτή είναι το αντικείμενο της νομοθεσίας περί βασικού μετόχου που θα αναλύσουμε στη συνέχεια. Πριν όμως εξετάσουμε ενδελεχώς το θεσμικό πλαίσιο που αφορά τον περιορισμό της οικονομικής συγκέντρωσης στο ελληνικό επικοινωνιακό σύστημα, θα προσπαθήσουμε να το σκιαγραφήσουμε μέσα από μια σύντομη αναφορά στους βασικούς τους παράγοντες.

Βασικοί παράγοντες της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80 οι σημαντικότεροι παράγοντες του τομέα της επικοινωνίας ήταν εκδότες ημερήσιων εφημερίδων, λόγω του κρατικού μονοπωλίου στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα. Από την άποψη του κύκλου εργασιών όμως το οικονομικό βάρος των εκδοτών ήταν αμελητέο. Το 1988 δημιουργήθηκαν οι πρώτοι ιδιωτικοί και δημοτικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί και στο διάστημα μεταξύ Νοεμβρίου 1989 και Ιανουαρίου 1990 εξέπεμψαν τα πρώτα δύο ιδιωτικά τηλεοπτικά κανάλια MEGA και ANT1. Σταδιακά στη δεκαετία του '90 κι άλλοι ιδιωτικοί σταθμοί εισήλθαν στην ελληνική αγορά όπως ο ALPHA, ο ALTER και ο STAR, που μαζί με την ET1 και τη NET συμπληρώνουν τις πρώτες θέσεις της τηλεθέασης. Παράλληλα, την ίδια περίοδο η τηλεόραση εκθρόνισε τον ημερήσιο τύπο ως προς την οικονομική και πολιτική της σημασία αφού έγινε σε σύντομο διάστημα το πιο διαδεδομένο μέσο ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Σύμφωνα με τον Νίκο Λεάνδρου, το όλο εγχείρημα της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα διεξήχθη σε καθεστώς

¹³ Βλ. βιβλιογραφία : Christian Pradié, « Capitalisme et financiarisation des industries culturelles », *Réseaux*, n°131, *La concentration dans les industries du contenu*, Hermès Science publications, Paris, 2005, σσ. 83-109.

πλήρους ανομίας¹⁴. Αυτό γιατί η απελευθέρωση της τηλεοπτικής αγοράς δεν συνοδεύτηκε από το ανάλογο νομοθετικό πλαίσιο αλλά και τα κατάλληλα μέσα ελέγχου εκ μέρους του κράτους.

Η οικονομική συγκέντρωση των ελληνικών ΜΜΕ έχει τις ρίζες της σε αυτήν ακριβώς την περίοδο. Μία από τις ιδιαιτερότητες της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα είναι ότι ένα μεγάλο κομμάτι της ελέγχεται από συγκροτήματα των οποίων η πρωταρχική δραστηριότητα ήταν η έκδοση ημερήσιων εφημερίδων. Για πολιτικούς λόγους οι διαδοχικές κυβερνήσεις θέλησαν να ενισχύσουν τους φίλα προσκείμενους εκδότες με την δυνατότητα εκμετάλλευσης ραδιοτηλεοπτικών συχνοτήτων. Γενικότερα, η δυνατότητα δημιουργίας και εκμετάλλευσης ραδιοτηλεοπτικών σταθμών αποτέλεσε αντικείμενο συνδιαλλαγής μεταξύ επιχειρηματιών και πολιτικής εξουσίας από γέννησης της ιδιωτικής ραδιοφωνίας και τηλεόρασης στη χώρα και όπως θα δούμε συνεχίζει να είναι τέτοιο.

Το 2008 οι κυριότεροι παράγοντες της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα είναι ο Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, η Πήγασος Εκδοτική του Γιώργου Μπόμπολα, οι Χ.Κ. Τεγόπουλος Εκδόσεις (MEGA), ο Όμιλος Αντέννα του Μίνου Κυριακού (ANT1), ο Όμιλος Κοντομηνά (ALPHA), ο Όμιλος Βαρδινογιάννη (STAR), ο Όμιλος Κουρή και Γιαννίκου (ALTER) και ο Όμιλος Αλαφούζου (ΣΚΑΪ). Δευτερεύουσες θέσεις στον χώρο έχουν λάβει την τελευταία περίοδο, μεταξύ άλλων, οι οικογένειες Κόκκαλη (TV MAGIC), Ρέστη (MEGA μέσω ΔΟΛ) και Μαρινάκη (ΣΚΑΪ), αντικατοπτρίζοντας έτσι τις ανακατατάξεις στο επιχειρηματικό γίνεσθαι της χώρας. Το σύνολο των προαναφερθέντων παραγόντων είναι αντικείμενο οικονομικής συγκέντρωσης των τριών μορφών σε διαφορετικό βαθμό¹⁵.

Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη

Η εταιρεία, εισηγμένη στο Χρηματιστήριο Αθηνών, παραμένει υπό τον έλεγχο του Χρήστου Λαμπράκη που διαθέτει το 7,364% του μετοχικού κεφαλαίου και 33,24% των δικαιωμάτων ψήφου και είχε κύκλο εργασιών το 2007 της τάξης των 282.000.000 ευρώ. Το συγκρότημα είναι μέτοχος της εταιρείας Τηλέτυπος (21,76%), ιδιοκτήτριας του τηλεοπτικού σταθμού MEGA, της Εκδοτικής Βορείου Ελλάδος (33,33%), που εκδίδει την εφημερίδα ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ και το περιοδικό CLOSE UP, των Ειδικών Εκδόσεων, της Νέας Ακτίνας (50%), του

¹⁴ Βλ. βιβλιογραφία : Νίκος Λεάνδρος, *Πολιτική οικονομία των ΜΜΕ. Η αναδιάρθρωση της βιομηχανίας των μέσων στην εποχή της πληροφοριακής επανάστασης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2000.

¹⁵ Οι πληροφορίες σχετικά με τον κύκλο εργασιών και τη μετοχική σύνθεση των εν λόγω συγκροτημάτων αντλήθηκαν κυρίως από την βάση δεδομένων Amadeus <<http://amadeus.bvdep.com>> και συμπληρώθηκαν με στοιχεία από τα ετήσια δελτία και τους απολογισμούς χρήσεων όπου αυτά ήταν προσβάσιμα. Οι μετοχικές συνθέσεις των καναλιών είναι αυτές που δόθηκαν στη δημοσιότητα από το ΕΡΣ το 2007. Τα στοιχεία που αφορούν την κυκλοφορία των διαφόρων εντύπων προέρχονται από την Ένωση Ιδιοκτητών Ημερήσιων Εφημερίδων Αθηνών, στοιχεία κυκλοφορίας 2007 εκτός κυριακάτικων φύλλων.

εκδοτικού οίκου Ελληνικά Γράμματα, του πρακτορείου διανομής τύπου Άργος (38,5%), των βιβλιοπωλείων Παπασωτηρίου (30%), των εκτυπωτικών Iris ΑΕ (50%) και Multimedia ΑΕ, της εταιρείας τηλεοπτικών παραγωγών Studio ΑΤΑ, της πλατφόρμας συνδρομητικής τηλεόρασης της Multichoice Hellas, μέσω του Τηλέτυπου, των εταιρειών παροχής υπηρεσιών Ramnet, Phaistos Networks, Interoptics, Eurostar, Triaina Travel, Expo Plan, NetOnLine, Shop21.gr και Μιχαλακοπούλου Κτηματική Τουριστική. Ο ΔΟΛ εκδίδει ΤΑ ΝΕΑ και ΤΟ ΒΗΜΑ, που το 2007 είχαν αθροιστικά μέση ημερήσια κυκλοφορία 112.114 τευχών, καθώς και τα αντίστοιχα sites, περιοδικά (ΜΕΝ, COSMOPOLITAN, FREE, MARIE CLAIRE, FHM, RAM, VITA, HITECH, NATIONAL GEOGRAPHIC, DISCOVERY & SCIENCE, TV ΖΑΠΙΝΓΚ, ΓΑΙΟΡΑΜΑ, ΔΙΑΚΟΠΕΣ), αθλητική εφημερίδα (ΕΞΕΔΡΑ), ξενόγλωσση εφημερίδα (ATHENS NEWS) και διαδικτυακές πύλες όπως το in.gr και το pathfinder.gr.

Πήγασος Εκδοτική

Η Πήγασος Εκδοτική, εισηγμένη στο Χρηματιστήριο Αθηνών, παραμένει υπό τον έλεγχο της οικογένειας Μπόμπολα που διαθέτει το 75,25% των μετοχών και είχε κύκλο εργασιών για το 2007 που έφτασε τα 197.070.000 ευρώ. Η εταιρεία εκδίδει το ΕΘΝΟΣ, με μέση ημερήσια κυκλοφορία 43.779 φύλλων το 2007, την ΗΜΕΡΗΣΙΑ, την GOAL NEWS, τις ΝΕΕΣ ΑΓΓΕΛΙΕΣ, σημαντικό αριθμό περιοδικών (ΙΔΑΝΙΚΟ ΣΠΙΤΙ, ΣΙΝΕΜΑ, ELLE, MAX, CAR & DRIVER, VOYAGER, ΛΟΙΠΟΝ, TV ΖΑΠΙΝΓΚ, ΒΑΖΑΑΡ) και τις δημοφιλείς πύλες e-go.gr και ethnosport.gr. Στις αρχές του 2008 αποκτήθηκε και ο έλεγχος της εφημερίδας ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ (70%). Ο όμιλος είναι μέτοχος του Τηλέτυπου (23,97%), της εκτυπωτικής εταιρείας Iris ΑΕ (50%), της Εκδοτικής Βορείου Ελλάδος (33,3%) της Ν. Λιάπης Βιβλιοδετική ΑΕ, του πρακτορείου Ευρώπη (21%), της εταιρείας τηλεοπτικών παραγωγών Άνωση ΑΕ και της Multichoice Hellas και έχει παρουσία στον τομέα των υπηρεσιών μέσω των θυγατρικών Πήγασος Interactive, 3Nsold, Lexitel, Αποστολή ΑΕ, στην υπαίθρια διαφήμιση μέσω της Narad (50%) και στις κατασκευές μέσω της Ελληνικής Τεχνοδομικής.

Χ.Κ. Τεγόπουλος Εκδόσεις

Η εταιρεία, εισηγμένη στο χρηματιστήριο, βρίσκεται υπό τον έλεγχο της οικογένειας Τεγόπουλου η οποία και κατέχει το 77,53% του μετοχικού κεφαλαίου. Παρουσίασε κύκλο εργασιών το 2006 περί τα 124.843.448 ευρώ. Εκδίδει την ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, με μέση ημερήσια κυκλοφορία 54.735 φύλλων το 2007, μαζί με τα ένθετα περιοδικά Ε-9, Ε-ΙΣΤΟΡΙΚΑ, ΓΕΩΤΡΟΠΙΟ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, Ε-ΙΑΤΡΙΚΑ, την Κυριακάτικη ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, με τα ένθετα ΕΨΙΛΟΝ και ON-OFF, την εφημερίδα μικρών αγγελιών ΧΡΥΣΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ και τους δικτυακούς τόπους enet.gr και xe.gr. Η Χ.Κ. Τεγόπουλος είναι μέτοχος του Τηλέτυπου (2,68%), των Εκδόσεων Δραγούνη (15%), της Φωτοεκδοτικής (90%), της Έψιλον Γραφικές Τέχνες, της Έψιλον Νετ (50%), του πρακτορείου Άργος (24,12%), των εταιρειών παροχής υπηρεσιών Mediatel (44%), Media Call Center (20%), Έψιλον Τελεκόμ (16%) Έμφασις Εκδοτική (9,4%) και της εταιρείας ναυπήγησης και επισκευής σκαφών αναψυχής Planatech (20%).

Όμιλος Αντέννα

Κύριος μέτοχος του ομίλου, με κύκλο εργασιών 147.122.137 ευρώ για το 2005, είναι η οικογένεια Κυριακού που ελέγχει μέσω χρηματιστικών εταιρειών

(holdings) 98,5% του μετοχικού κεφαλαίου. Ο όμιλος μετέχει σε τηλεοπτικά κανάλια και ραδιοφωνικούς σταθμούς στην Ελλάδα και το εξωτερικό (ANT1, ANT1 SATELLITE, ANT1 PACIFIC, ANT1 GOLD, ANT1 TV Κύπρου, NOVA TV, MAKEDONIA TV, ANT1 FM 97,2, BANANA FM 104, ΡΥΘΜΟΣ 94,9, ANT1 FM Κύπρου, RADIO EXPRESS). Μέσω των θυγατρικών Δάφνη Επικοινωνίες και ANT1 Internet, το συγκρότημα εκδίδει επίσης περιοδικά (DIVA, ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΓΟΝΕΙΣ, ΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ, ΜΕΤΡΟ, ΑΣΤΡΟΛΟΓΟΣ, ΑΜΥΝΑ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ, PENTHOUSE, ΣΟΚ, EXODOS) και δικτυακούς τόπους (antenna.gr και exodos.gr). Ο Όμιλος Αντέννα ελέγχει το Εργαστήριο Ελευθέρων Σπουδών του ANT1, την Νίκη Εκδοτική, τις εταιρείες παραγωγής ραδιοτηλεοπτικού υλικού Επικοινωνία ΑΕ και Ena Production, την Audiotex και τη δισκογραφική Heaven (15% του ελληνικού ρεπερτορίου). Είναι επίσης μέτοχος της NetMed (4,2%), ιδιοκτήτριας της Multichoice Hellas, της EMI Music Greece και των καταστημάτων Virgin Megastores. Κύριες συνιστώσες του ομίλου Κυριακού είναι η εφοπλιστική εταιρεία Athenian Sea Carriers, η χρηματιστηριακή Euroholdings Capital and Investments Corp, η εταιρεία λογισμικού και ηλεκτρονικών συστημάτων Unibrain και η εταιρεία συστημάτων επικοινωνίας ANTEL ΑΕ.

Όμιλος Κοντομηνά

Τον Σεπτέμβρη του 2005 η οικογένεια Κοντομηνά ήλεγχε άμεσα πάνω από το 50% των μετοχών της εταιρείας Alpha Δορυφορική Τηλεόραση που παρουσίασε κύκλο εργασιών 61.028.531 ευρώ για την ίδια χρονιά. Το συγκρότημα μετέχει σε τηλεοπτικά κανάλια και ραδιοφωνικούς σταθμούς (ALPHA, CHANNEL 9, ΑΛΦΑ 98,9, ΠΑΛΜΟΣ 96,5) στην εταιρεία τηλεοπτικών παραγωγών Plus Productions, στις Εκδόσεις Ιλισσός, στις εφημερίδες Μικρές Αγγελίες (33,3%), City Press (75%) και Sport Day (33%). Ο Δημήτρης Κοντομηνάς διαθέτει επίσης εταιρείες στο χώρο των ηλεκτρονικών συσκευών ήχου και εικόνας (Panasonic-Intertech), στις διαφημιστικές κατασκευές (Intervista), στις τηλεπικοινωνίες (Cosmoline), στις ασφαλιστικές υπηρεσίες (Bestline), στην αεροπλοΐα (Interjet), στα βιολογικά προϊόντα (Green Farm) και στα τυχερά παιχνίδια μέσω της συνεργασίας με την William Hill Bet.

Όμιλος Αλαφούζου

Η οικογένεια Αλαφούζου με 74,9% του κεφαλαίου ελέγχει το εισηγμένο συγκρότημα Καθημερινή ΑΕ που παρουσίασε κύκλο εργασιών 92.352.461 ευρώ το 2006. Μέσω αυτού και άλλων θυγατρικών ο όμιλος ελέγχει το τηλεοπτικό κανάλι ΣΚΑΪ, τους ραδιοφωνικούς σταθμούς ΣΚΑΪ 100,3, RED, ANGEL και ΜΕΛΩΔΙΑ, εκδίδει την διαδικτυακές πύλες eone.gr, skai.gr, kathimerini.gr, την αθλητική SPORT DAY, την δωρεάν εφημερίδα METROPOLIS, την ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, με μέση ημερήσια κυκλοφορία 58.638 φύλλων για το 2007 και σημαντικό αριθμό ένθετων περιοδικών. Συμμετέχει επίσης με μικρό ποσοστό στον Τηλέτυπο καθώς και στις εταιρείες Δέσις ΑΕ, Maison Εκδοτική (50%), Εξερευνητής Explorer (51%) και City Servers (22,5%), στις εκδόσεις Άρκτος (30%), στο πρακτορείο διανομής τύπου Ευρώπη (21%) και στα Καταστήματα Τύπου στο Διεθνές Αεροδρόμιο (25%). Ο όμιλος διαθέτει επιχειρήσεις στο εφοπλιστικό τομέα (Αργοναύτης), στις κατασκευές (Εργων ΑΤΕ) στην εκμετάλλευση ακινήτων και στις υπηρεσίες (Αποστολή ΑΕ).

Όμιλος Κουρή

Η οικογένεια Κουρή ελέγχει τα τηλεοπτικά κανάλια MAD και ALTER καθώς επίσης και τους ραδιοφωνικούς σταθμούς ORANGE, LOVE RADIO, REAL, και MAD RADIO. Επίσης εκδίδει τις εφημερίδες ΑΥΡΙΑΝΗ και ΦΙΛΑΘΛΟΣ και είναι μέτοχος του πρακτορείου διανομής τύπου Άργος (3%).

Όμιλος Γιαννίκου

Ο Κώστας Γιαννίκος είναι μέτοχος της εταιρείας Ελεύθερη Τηλεόραση (25%), ιδιοκτήτριας του ALTER. Ταυτόχρονα είναι ιδιοκτήτης των δισκογραφικών εταιρειών Legend, Lyra και MBI, του εκδοτικού οίκου Modern Times, των ραδιοφωνικών σταθμών JOHN GREEK, CAPTAIN JACK και OASIS 88, της εταιρείας διανομής και πώλησης DVD Camelot Media και θεατρικών αιθουσών μέσω της εταιρείας Ελληνική Θεαμάτων. Ο όμιλος εκδίδει επίσης την οικονομική εφημερίδα ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΠΕΝΔΥΤΗ και τα περιοδικά TIVO και AVANTI.

Όμιλος Βαρδινογιάννη

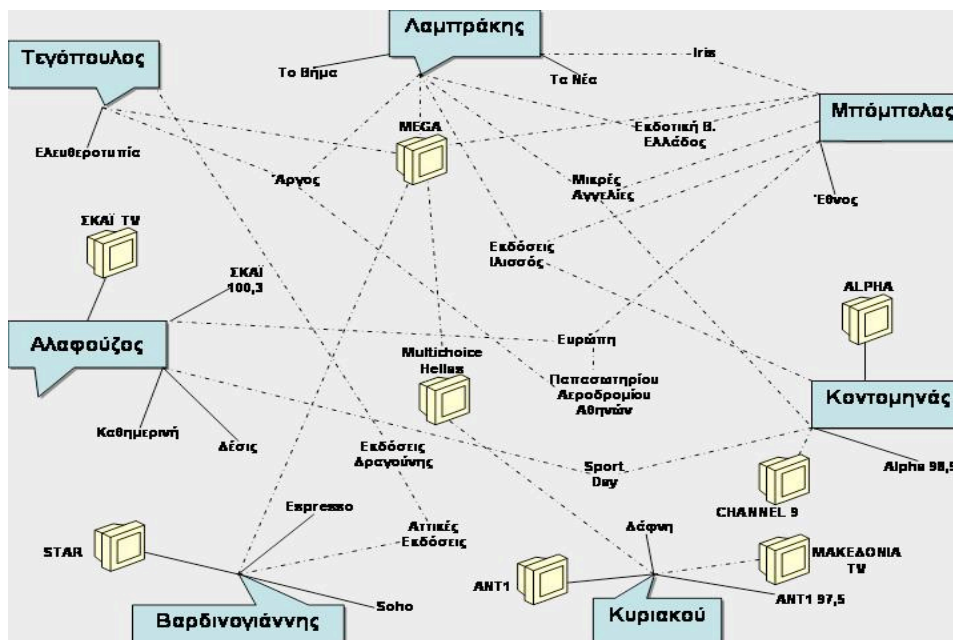
Η οικογένεια Βαρδινογιάννη είναι ιδιοκτήτρια του τηλεοπτικού σταθμού STAR και μέτοχος του MEGA. Ελέγχει εφημερίδες (ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ, ESPRESSO, TRAFFIC, ΙΣΟΤΙΜΙΑ) και περιοδικά, μέσω της Daily Press Magazines (ΜΠΟΜΠΙ, JOLIE, L'OFFICIEL, OLIVE, SPIDERMAN). Επίσης, μέσω της στρατηγικής συμμαχίας με την Mondadori συμφερόντων Σίλβιο Μπερλουσκόνι, ελέγχει τις Αττικές Εκδόσεις και μέσω αυτών εκδίδει περιοδικά (MADAME FIGARO, HARPER'S BAZAAR, MIRROR, CELEBRITY, SHAPE, GRAZIA, PLAYBOY, PC MAGAZINE, ΤΗΛΕΘΕΑΤΗΣ, ΤΗΛΕΡΑΜΑ) και διατηρεί ραδιοφωνικούς σταθμούς (SOHO, ΔΙΕΣΗ, ROCK FM, ATHENS RADIO DJ). Τέλος, μέσω της Audio Visual, ο όμιλος ελέγχει εταιρείες τηλεοπτικών παραγωγών (On Productions), κινηματογραφικές αίθουσες (Ster Cinemas), πάρκο ψυχαγωγίας (Allu Fun Park) και δραστηριοποιείται στην αγορά και διάθεση κινηματογραφικών δικαιωμάτων καθώς και στην αναπαραγωγή και διανομή ταινιών. Είναι επίσης ιδιοκτήτης ποδοσφαιρικής ομάδας (Παναθηναϊκός). Ιστορικά ο πρωταρχικός τομέας δραστηριότητας του ομίλου είναι η ναυτιλία και τα πετρελαιοειδή.

2. Θεσμικό πλαίσιο και οικονομική συγκέντρωση

Η εξέταση των κύριων παραγόντων της ελληνικής τηλεόρασης αποδεικνύει τον υψηλό βαθμό συγκέντρωσης που χαρακτηρίζει το χώρο της επικοινωνίας. Πράγματι, τα ελληνικά ΜΜΕ λειτουργούν σε ένα επικοινωνιακό σύστημα το οποίο ουσιαστικά αποτελείται από μία δεκάδα χρηματιστικών πόλων με επιχειρηματικές δραστηριότητες που διακλαδώνονται σε όλους σχεδόν τους επιμέρους τομείς της πολιτιστικής βιομηχανίας αλλά και έξω από αυτήν.

Οι σχέσεις των παραγόντων αυτών χαρακτηρίζονται καταρχήν από οξύ ανταγωνισμό σε συγκεκριμένους οικονομικούς τομείς, όπως για παράδειγμα τα διαφημιστικά έσοδα της ιδιωτικής τηλεόρασης, αλλά ταυτόχρονα από κοινά συμφέροντα σε άλλους. Η διαμόρφωση αυτή καταλήγει σε προσωρινές συγκρούσεις και συμμαχίες των οποίων οι πρωταγωνιστές

εναλλάσσονται χωρίς όμως να επηρεάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά του επικοινωνιακού συστήματος στο σύνολο του, μια διαδικασία που ο Ben H. Bagdikian ονομάζει « μονοπώλιο των μέσων »¹⁶.

Απλοποιημένο σχήμα διακλάδωσης των βασικών παραγόντων της ιδιωτικής τηλεόρασης

Συμμετοχή ----- Ιδιοκτησία —————

Σύμφωνα με τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία, η συγκέντρωση αυτής της μορφής οδηγεί συστηματικά σε ελλειμματική ή προβληματική ενημέρωση των πολιτών πάνω στα κρίσιμα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα που τους αφορούν. Αυτό λόγω της μείωσης της ποικιλομορφίας των διαθέσιμων ΜΜΕ σε ότι αφορά την ποιότητα και το περιεχόμενο τους¹⁷.

Συσχετιζόμενο με την οξεία συγκέντρωση, το κεντρικό φαινόμενο που ενισχύει αυτή την τάση είναι η αναζήτηση του άμεσου κέρδους ως μοναδικού και αποκλειστικού σκοπού της μαζικής επικοινωνίας. Σε ότι αφορά την τηλεόραση, αυτό το χαρακτηριστικό μεταφράζεται σε μια φρενήρη επιδίωξη της τηλεθέασης η οποία τείνει να αποσυνθέσει τους διαχωρισμούς μεταξύ ψυχαγωγίας και ενημέρωσης, των οποίων όμως η κοινωνική συμβολή είναι εντελώς διαφορετική. Έτσι παρατηρούμε την εισβολή απολιτικών θεματικών όπως οι κοσμικές συναναστροφές αστέρων του αθλητισμού και της τηλεόρασης στα δελτία ειδήσεων και τις ενημερωτικές εκπομπές. Κατά τον ίδιο τρόπο, στη συντριπτική πλειοψηφία των

¹⁶ Βλ. βιβλιογραφία : Ben H. Bagdikian, *The Media Monopoly*, 4th edition, Beacon Press, Boston, 2004.

¹⁷ Βλ. βιβλιογραφία : Erik Barnow (επιμ.), *Conglomerates and the Media*, The New Press, New York, 1997 και Bernard Miège (επιμ.), *La concentration dans les industries du contenu*, Réseaux n°131, Hermès Science publications, Paris, 2005.

περιπτώσεων η ενημέρωση σε σχέση με τα κοινωνικά φαινόμενα από τα δελτία ειδήσεων γίνεται με επιφανειακό τρόπο χωρίς αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών αλλά με οξεία αντιπαράθεση και καταδίκη αποδιοπομπαίων τράγων μέσα από τα τηλεοπτικά παράθυρα.

Το παράδοξο που απορρέει από αυτή την διαμόρφωση είναι ότι ο σκληρός, αλλά επιφανειακός, ανταγωνισμός για την τηλεθέαση δεν οδηγεί σε ουσιαστική πολυφωνία απόψεων. Αντίθετα συντελεί στην τυποποίηση των προγραμμάτων και εν τέλει στην υποβάθμιση του δημόσιου διαλόγου. Παράλληλα, η αναζήτηση της μεγιστοποίησης του άμεσου οικονομικού κέρδους επιβάλλει την ελαχιστοποίηση του κόστους παραγωγής των ειδήσεων. Η τάση αυτή έχει άμεσες συνέπειες για την πλειοψηφία των χαμηλόβαθμων δημοσιογράφων οι οποίοι λειτουργούν σε δυσμενείς συνθήκες εργασίας (χαμηλοί μισθοί, φόρτος εργασίας, μη τήρηση του εργασιακού δικαίου, επισφάλεια). Μία τέτοια διαμόρφωση τους καθιστά ευάλωτους σε εξωτερικές παρεμβάσεις πράγμα το οποίο έχει άμεσες συνέπειες ως προς την ποιότητα της ενημέρωσης που παράγουν¹⁸.

Τέλος, η συγκέντρωση της ιδιοκτησίας των ΜΜΕ οριζόντιας και κάθετης μορφής προσφέρει τέτοια οικονομικά πλεονεκτήματα στους φορείς της που καθιστά προβληματική την ανάδειξη ανεξάρτητων μέσων σε μαζικό επίπεδο. Έτσι είναι σχεδόν αδύνατο για ένα νέο ραδιοφωνικό σταθμό, εφημερίδα ή τηλεοπτικό κανάλι να αποκτήσει πρόσβαση στο ευρύ κοινό εάν δεν δεθεί στο άρμα ενός ισχυρού παράγοντα του επικοινωνιακού συστήματος. Οι λόγοι αυτοί είναι που ώθησαν τον νομοθέτη στην Ελλάδα, όπως και στο εξωτερικό, να πάρει τα μέτρα κατά της οικονομικής συγκέντρωσης στο χώρο της επικοινωνίας τα οποία και θα εξετάσουμε στην συνέχεια.

Αιτιολόγηση του θεσμικού πλαισίου της ιδιωτικής τηλεόρασης

Το θεσμικό πλαίσιο που αφορά τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα μαζικής επικοινωνίας διαφοροποιείται αισθητά από εκείνο που ορίζει το πλαίσιο λειτουργίας του τύπου. Αυτό γιατί, όπως αναφέρει η Μαρία Κωστόπουλου, σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα η ραδιοτηλεοπτική δραστηριότητα αποτελεί θεωρητικά *δημόσια υπηρεσία* με την έννοια ότι

¹⁸ Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2002 για λογαριασμό του Ευρωπαϊκού Δικτύου Ελληνίδων Δημοσιογράφων, οι επαγγελματίες δημοσιογράφοι που ερωτήθηκαν θεωρούν σε ποσοστό 79,7% ότι δέχονται παρεμβάσεις κατά την άσκηση του επαγγέλματος τους και σε ποσοστό 83,8% ότι η ιδιοκτησία των μέσων από επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται σε διάφορους τομείς της οικονομίας τους εμποδίζει στο να θίγουν μια σειρά από θέματα. Πηγή : V-PRC, Φεβρουάριος 2002. Παράλληλα, σύμφωνα με άλλη έρευνα της ίδιας εταιρείας, το 74% των Ελλήνων τηλεθεατών που ερωτήθηκαν θεωρεί ότι η ιδιωτική τηλεόραση εξυπηρετεί κυρίως τα επιχειρηματικά συμφέροντα των ιδιοκτητών των καναλιών. Πηγή: V-PRC, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 29 Οκτωβρίου 2005.

σκοπός της είναι η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος¹⁹. Η αρχική προέλευση μιας τέτοιας θεώρησης πηγάζει από την τεχνική φύση του μέσου. Εν αντιθέσει με τον τύπο, η λειτουργία των ραδιοτηλεοπτικών μέσων προϋποθέτει την χρησιμοποίηση των ερτζιανών συχνοτήτων μετάδοσης, ενός δημόσιου αγαθού το οποίο χαρακτηρίζεται από σχετική σπανιότητα. Κατά συνέπεια η αναλογική μετάδοση ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων αποτελεί εκ φύσεως μία oligοπωλιακή δραστηριότητα, ένα χαρακτηριστικό, που σε συνδυασμό με το εύρος του κοινού που αγγίζει η τηλεόραση και το ραδιόφωνο, νομιμοποιεί το ρυθμιστικό ρόλο του κράτους.

Ο κρατικός έλεγχος αφορά δύο βασικές κατευθύνσεις: κατά πρώτο λόγο το περιεχόμενο των προγραμμάτων και κατά δεύτερο τους κανόνες που διέπουν την αδειοδότηση και τη λειτουργία των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών. Ως προς τα προγράμματα, ο κρατικός έλεγχος που ασκείται μέσω του Εθνικού Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου έχει ως σκοπό την « την εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης και η πολιτιστική ανάπτυξη της Χώρας, καθώς και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας »²⁰. Από την συνταγματική αυτή διάταξη πηγάζουν οι περιορισμοί σχετικά με το περιεχόμενο των μεταδιδόμενων προγραμμάτων, παραδείγματος χάρη σε ότι αφορά την διαφήμιση, την ακαταλληλότητα προγραμμάτων για τους ανήλικους, την απαγόρευση μετάδοσης ρατσιστικών ή σεξιστικών απόψεων κ.α. Ως προς την αδειοδότηση και τη λειτουργία των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, ο κρατικός έλεγχος στοχεύει στην « αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης »²¹. Με άλλα λόγια, ο νομοθέτης σκοπεύει στην προώθηση και στην προαγωγή της πολυφωνίας και κατ'επέκταση στην υγιή και απρόσκοπτη λειτουργία της δημόσιας σφαίρας. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και τα νομοθετικά μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου της οικονομικής συγκέντρωσης στον χώρο της ιδιωτικής τηλεόρασης.

Προβλέψεις της νομοθεσίας για την οικονομική συγκέντρωση

Το βασικό νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει την λειτουργία της ιδιωτικής τηλεόρασης στην Ελλάδα αποτελείται από τον νόμο 2328/1995. Ο νόμος αυτός είναι ο πρώτος που

¹⁹ Βλ. βιβλιογραφία : Μαρία Κωστόπουλου, « Θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των οπτικοακουστικών μέσων στην Ελλάδα », *Οπτικοακουστικός τομέας στην Ελλάδα*, Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων - Εκδόσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Αθήνα, 2003.

²⁰ *Σύνταγμα της Ελλάδας*, Άρθρο 15, παράγραφος 2.

²¹ *Σύνταγμα της Ελλάδας*, ό.π.

λαμβάνει μέτρα κατά της οικονομικής συγκέντρωσης στον ραδιοτηλεοπτικό τομέα στο άρθρο 1, παράγραφοι 9, 10 και 11. Σε ότι αφορά την οριζόντια συγκέντρωση ο ν. 2328/1995 απαγορεύει την συμμετοχή του ίδιου φυσικού ή νομικού προσώπου σε περισσότερες από δύο κατηγορίες ΜΜΕ (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες) αλλά και την πολυϊδιοκτησία τηλεοπτικών σταθμών. Τα περιοδικά δεν αναφέρονται στην συγκεκριμένη παράγραφο, η οποία έχει ως έμμεσο στόχο την αποφυγή της μονόπλευρης ενημέρωσης του κοινού, γιατί δεν θεωρούνται από τον νομοθέτη μέσα ενημέρωσης αλλά ψυχαγωγίας. Κατά τον ίδιο τρόπο κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο μπορεί να είναι μέτοχος σε μία μόνο εταιρεία που κατέχει άδεια ίδρυσης και λειτουργίας τηλεοπτικού σταθμού. Για τον έλεγχο των παραπάνω διατάξεων ο νομοθέτης έχει προβλέψει την ονομαστικοποίηση των μετοχών των τηλεοπτικών σταθμών.

Όμως η συγκεκριμένη νομοθεσία ψηφίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του '90, μία εποχή κατά την οποία η πολυπλοκότητα και η παγκοσμιοποίηση του χρηματιστικού συστήματος δεν είχε φτάσει στα σημερινά επίπεδα. Όπως είδαμε στην παρουσίαση κάποιων από τους κύριους παράγοντες του ελληνικού επικοινωνιακού συστήματος, σήμερα η συναρμολόγηση περίπλοκων χρηματιστικών οχημάτων επιτρέπει την παράκαμψη των προαναφερθέντων περιορισμών. Αυτό γιατί είναι δύσκολος έως αδύνατος ο πλήρης έλεγχος της σύνθεσης του μετοχικού κεφαλαίου μιας εταιρείας όταν σε αυτή συμμετέχουν holdings και υπεράκτιες εταιρείες. Ο έλεγχος καθίσταται ακόμη πιο δύσκολος όταν υπεύθυνος για αυτόν είναι ένας οργανισμός με περιορισμένα μέσα και έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού στον χρηματοπιστωτικό τομέα όπως το Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο. Έτσι, σύμφωνα με πρώην μέλος του, στην Ελλάδα ήδη από τις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις οριζόντιας συγκέντρωσης στο χώρο των ΜΜΕ που αντίκεινται στο ισχύον νομοθετικό πλαίσιο²².

Ο συγκεκριμένος νόμος προβλέπει επίσης ότι κάθε μέτοχος εταιρείας που κατέχει άδεια τηλεοπτικού σταθμού μπορεί να συμμετέχει στο κεφάλαιο της σε ποσοστό μέχρι 25%. Η πρόβλεψη αυτή επεκτείνει την απαγόρευση στα συγγενικά πρόσωπα των μετόχων μέχρι και τέταρτου βαθμού, εάν τα τελευταία δεν μπορούν να αποδείξουν την οικονομική τους αυτοτέλεια. Ο σκοπός αυτής της διάταξης είναι η αποφυγή του πλήρους ελέγχου ενός τηλεοπτικού σταθμού από ένα και μόνο φυσικό πρόσωπο το οποίο και θα μπορεί να διαμορφώνει αποκλειστικά την δημοσιογραφική του γραμμή. Η ύπαρξη περισσότερων από ενός βασικών μετόχων θεωρείται από τον νομοθέτη ως εχέγγυο για την διατήρηση της

²² Δημήτρης Κ. Ψυχογιός, «Ο μύθος και η αλήθεια για τα διαπλεκόμενα», *Το Βήμα*, 4 Φεβρουαρίου 2001.

πολυφωνίας στο εσωτερικό μιας τέτοιας επιχείρησης, αφού προϋποθέτει την εξισορρόπηση των συμφερόντων των ιδιοκτητών της. Εν τούτοις, εάν λάβουμε υπόψη μας τη μετοχική σύνθεση των κυριότερων ιδιωτικών καναλιών της χώρας συμπεραίνουμε ότι όλα, πλην του MEGA, ανήκουν σε χρηματιστικούς πόλους οι οποίοι με τη σειρά τους βρίσκονται υπό τον πλήρη έλεγχο ενός φυσικού προσώπου ή οικογένειας. Κάτι που αποτελεί καταστρατήγηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου και αντιτίθεται ευθέως στο πνεύμα του ν. 2328/1995.

Σε ότι αφορά την κάθετη συγκέντρωση, το άρθρο 10 παράγραφος 4 του 2328/1995 προέβλεπε ότι η ιδιότητα του παραγωγού οπτικοακουστικών έργων ήταν ασυμβίβαστη μεταξύ άλλων με αυτή του ιδιοκτήτη ή μετόχου ιδιωτικού τηλεοπτικού σταθμού. Η διάταξη αυτή στόχευε στον διαχωρισμό της παραγωγής από τη μετάδοση τηλεοπτικών προγραμμάτων για την αποφυγή της αποκλειστικής προμήθειας εκπομπών εκ μέρους ενός καναλιού από εταιρεία παραγωγής δικής του ιδιοκτησίας. Βέβαια, αυτή η διαμόρφωση ήταν και είναι ευρέως διαδεδομένη αφού όλοι σχεδόν οι ιδιοκτήτες τηλεοπτικών σταθμών διαθέτουν εδώ και αρκετά χρόνια εταιρείες τηλεοπτικών παραγωγών. Με άλλα λόγια, μέχρι και τον Ιούλιο του 2003, οι εν λόγω τηλεοπτικοί παράγοντες παραβίαζαν το νομοθετικό πλαίσιο που ίσχυε μέχρι και τότε. Η παραβίαση αυτή έπαψε να υπάρχει όταν, εκ των υστέρων, ψηφίστηκε ο ν. 3166/2003 ο οποίος και απέλειψε την παραπάνω διάταξη με την παράγραφο 4 του άρθρου 22. Το ασυμβίβαστο αντικαταστάθηκε με την, προβλεπόμενη από το ισχύον δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υποχρέωση ανάθεσης παραγωγής τμήματος του μεταδιδόμενου προγράμματος των τηλεοπτικών σταθμών σε ανεξάρτητες εταιρείες παραγωγής. Η ρύθμιση αυτή αποτελεί σαφή χαλάρωση των περιορισμών που προβλέφθηκαν από τον νομοθέτη περί κάθετης συγκέντρωσης στο χώρο της ιδιωτικής τηλεόρασης αλλά που έτσι κι αλλιώς δεν τηρήθηκαν ποτέ.

Τέλος ο ν. 2328/1995 προβλέπει επίσης περιορισμούς όσον αφορά την διαγώνια συγκέντρωση αφού στην παράγραφο 11 του άρθρου 1 αναφέρεται ρητά στο ασυμβίβαστο μεταξύ της ιδιότητας του μετόχου εταιρείας που κατέχει άδεια τηλεοπτικού σταθμού και αυτής του μετόχου εταιρείας που αναλαμβάνει έργα ή προμήθειες εκ μέρους του Δημοσίου. Η διάταξη αυτή αποτελεί και την απαρχή μιας σειράς νομοθετημάτων περί βασικού μετόχου που θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

3. Το χρονικό της νομοθεσίας περί βασικού μετόχου

Η διάταξη του ν. 2328/1995 σχετικά με το ασυμβίβαστο προμηθευτή του δημοσίου και μετόχου τηλεοπτικού σταθμού στοχεύει στην προστασία του δημοσίου συμφέροντος από

τη χρήση αθέμιτων μέσων για την εξασφάλιση κρατικών κονδυλίων. Η βασική της ιδέα είναι ότι οι οικονομικοί παράγοντες της τηλεόρασης που δραστηριοποιούνται και σε άλλους τομείς, μέσω της διαγωνίας συγκέντρωσης, έχουν την δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τα μέσα ενημέρωσης που ελέγχουν για να ασκήσουν πίεση προς την πολιτική εξουσία ώστε να επιτύχουν ευνοϊκή μεταχείριση των εταιρειών τους. Στην αναθεώρηση του 2001 η διάταξη αυτή προστέθηκε στο Σύνταγμα αφού ψηφίστηκε από τα δύο μεγάλα κόμματα εξουσίας, ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία, καθώς και από τον Συνασπισμό²³.

Η συνταγματική διάταξη του 2001

Η ομοφωνία αυτή βρίσκει την εξήγηση της σε τρία χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας τα οποία, εμμέσως πλην σαφώς, αναγνωρίστηκαν ως πραγματικά από το νομοθετικό σώμα της Βουλής. Πρώτο, την μακρά περίοδο διακυβέρνησης από τα δύο μεγάλα κόμματα που δημιούργησε τις προϋποθέσεις συνδιαλλαγής μεταξύ της πολιτικής εξουσίας και των βασικών παραγόντων του επικοινωνιακού συστήματος. Δεύτερο, την ανισομερή οικονομική ανάπτυξη της χώρας λόγω της οποίας το κράτος αποτελεί και τον κύριο κάτοχο και επενδυτή σημαντικών κεφαλαίων μέσω των δημόσιων έργων. Η τάση αυτή οξύνθηκε αισθητά μετά την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 από την πόλη της Αθήνας και την υποχρέωση εκτέλεσης σημαντικών κατασκευαστικών έργων σε σύντομο χρονικό διάστημα. Τρίτο, το καθεστώς ανομίας μέσα στο οποίο έγινε η απορρύθμιση της τηλεοπτικής συνιστώσας του επικοινωνιακού συστήματος, που επέτρεψε τη χειραγώγηση των μέσων για αλλότριους σκοπούς και το οποίο διαιωνίζεται²⁴. Ο συνδυασμός των χαρακτηριστικών αυτών οδήγησε τους Έλληνες βουλευτές στην ψήφιση της συνταγματικής αυτής διάταξης η οποία και αποτελεί μέρος του άρθρου 14 περί Ελευθερίας του τύπου. Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό αφού το ασυμβίβαστο φαίνεται να στοχεύει πρωτίστως στην υγιή λειτουργία των μέσων ενημέρωσης και κατ'επέκταση της δημόσιας σφαίρας και δευτερευόντως στην μεταρρύθμιση του συστήματος ανάθεσης των δημοσίων έργων.

Η συγκεκριμένη συνταγματική διάταξη εισάγει δύο έννοιες οι οποίες δεν υπήρχαν σε αυτή τη μορφή στον ν. 2328/1995, αυτές του *βασικού μετόχου* και του *παρένθετου προσώπου*. Η πρώτη αφορά τους μετόχους που, χωρίς να διαθέτουν την πλειοψηφία του κεφαλαίου, μπορούν να ασκούν επιρροή στην στρατηγική μίας επιχείρησης. Η δεύτερη αφορά τους

²³ Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 14, παράγραφος 9.

²⁴ Από τα 151 ιδιωτικά κανάλια που λειτουργούν στην χώρα μόνο τα 11 έχουν νόμιμη άδεια από την περίοδο 1993-1994. Τα υπόλοιπα λειτουργούν στη βάση αιτήσεων για χορήγηση αδειάς οι οποίες δεν έχουν ακόμα εξεταστεί στις αρχές του 2008. Τα προβλήματα αφορούν επίσης τις μετοχικές συνθέσεις, τα πάρκα κεραιών, τις ανεκτέλεστες αποφάσεις διακοπής λειτουργίας καθώς και μεγάλο αριθμό παρανόμων καναλιών.

πλασματικούς μετόχους που ουσιαστικά ελέγχονται από τρίτους αφού δεν διαθέτουν οικονομική αυτονομία. Ο ακριβής καθορισμός των εννοιών αυτών αφέθηκε για αργότερα. Έτσι η πρώτη νομοθετική εφαρμογή της συνταγματικής διάταξης περί βασικού μετόχου έγινε από την κυβέρνηση Σημίτη το 2002 μέσω του εκτελεστικού νόμου 3021/2002.

Ο διαδοχικοί νόμοι περί βασικού μετόχου

Εκεί αποφασίστηκε η υποχρέωση παρουσίασης πιστοποιητικού διαφάνειας από το ΕΡΣ για κάθε εταιρεία που συμμετέχει σε διαγωνισμούς για δημόσια έργα άνω των 250.000 ευρώ. Ο βασικός μέτοχος καθορίστηκε ως το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατέχει το λιγότερο 5% του κεφαλαίου μιας εταιρείας. Επίσης δόθηκε η δυνατότητα έκδοσης πιστοποιητικού διαφάνειας σε πρόσωπα του συγγενικού κύκλου βασικού μετόχου τηλεοπτικού σταθμού που όμως μπορούν να αποδείξουν την οικονομική τους αυτοτέλεια την οποία και θα ήλεγχε το ΕΡΣ. Στην συνέχεια, τον Απρίλιο του 2003, η ελληνική κυβέρνηση δέχτηκε την πρώτη επιστολή από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην οποία οι τελευταίες εξέφραζαν την ανησυχία τους σχετικά με την συμβατότητα του συγκεκριμένου νόμου με το ευρωπαϊκό δίκαιο περί προστασίας της ελεύθερης επιχειρηματικής δραστηριότητας. Ακολούθησε ανταλλαγή επιστολών κατά την οποία η ελληνική κυβέρνηση διαβεβαίωνε τον Επίτροπο για θέματα ανταγωνισμού Bolkestein²⁵ ότι ο ν. 3021 ήταν προσωρινός και ότι σύντομα θα υπήρχε εναρμόνιση με την κοινοτική νομοθεσία.

Η νίκη της Νέας Δημοκρατίας στις εκλογές του 2004 άλλαξε αυτό το σχεδιασμό αφού η « μάχη κατά της διαπλοκής » αποτελούσε προεκλογική της υπόσχεση. Έτσι ο ν. 3310 που ήρθε προς ψήφιση στο Κοινοβούλιο τον Ιανουάριο του 2005 ήταν καταρχήν πιο αυστηρός από τον προηγούμενο. Το ποσοστό που ορίζει τον βασικό μέτοχο κατέβηκε στο 1% και το ασυμβίβαστο επεκτάθηκε αυτόματα σε όλα τα συγγενικά πρόσωπα και ιδρύματα που σχετίζονται μαζί του. Παράλληλα όμως το ποσό των δημοσίων αναθέσεων που απαιτούν πιστοποιητικό διαφάνειας αυξήθηκε. Η εξέλιξη αυτή αφαιρέσε ουσιαστικά από το πεδίο εφαρμογής του νόμου όλους τους διαγωνισμούς που αφορούν προμήθειες κάτω του ενός εκατομμυρίου ευρώ. Έτσι η συγκεκριμένη διάταξη φωτογράφιζε κατά κάποιο τρόπο τον τομέα των κατασκευών που απαιτεί υψηλές επενδύσεις.

²⁵ Ο πρώην Επίτροπος Frits Bolkestein θεωρείται από τους πλέον αδιάλλακτους αντιπρόσωπους του νεοφιλελεύθερου οικονομικού δόγματος. Η πρόταση οδηγίας που κατέθεσε περί απελευθέρωσης της αγοράς των υπηρεσιών στην Ευρώπη, συγκεκριμένα η αρχή εφαρμογής του εργατικού δικαίου της χώρας προέλευσης του εργατικού δυναμικού, θεωρήθηκε από τους πολιτικούς παρατηρητές ως ένας από του κύριους λόγους απόρριψης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος στο γαλλικό δημοψήφισμα του 2005. Βλ. « Retour sur un euroscepticisme à la française », *Le Monde*, 28 Σεπτεμβρίου 2005.

Ταυτόχρονα, η δανειοδότηση, η οποία συνιστά σημαντικό παράγοντα οικονομικής εξάρτησης, δεν συμπεριελήφθη στη διάταξη ούτως ώστε το ασυμβίβαστο να μην αφορά την έμμεση χρηματοδότηση ΜΜΕ εκ μέρους τραπεζών που συναλλάσσονται με το Δημόσιο. Η ψήφιση του νέου νόμου δεν είχε λοιπόν άμεσα αποτελέσματα ως προς την προσδοκώμενη αναδιάρθρωση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των ΜΜΕ, παρά μόνο την ατελέσφορη προσπάθεια της οικογένειας Μπόμπολα να πουλήσει την Πήγασος Εκδοτική στο Θόδωρο Αγγελόπουλο²⁶. Τελικά η μόνη συνέπεια του νόμου ήταν η προσωρινή εκχώρηση μετοχών της Ελληνικής Τεχνοδομικής από τον Λεωνίδα Μπόμπολα στους άλλους βασικούς μετόχους της εταιρείας.

Η ερμηνεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Πάραυτα ο νέος Επίτροπος για θέματα ανταγωνισμού Charles McCreenny απέστειλε προειδοποιητική επιστολή στην ελληνική κυβέρνηση ζητώντας την άμεση τροποποίηση του νόμου περί βασικού μετόχου. Από την επιστολή αυτή που δημοσιεύτηκε στον ελληνικό τύπο και η οποία ανακεφαλαιώνει την επιχειρηματολογία των δύο πλευρών συμπεραίνουμε τις θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της ελληνικής κυβέρνησης αντίστοιχα²⁷. Σύμφωνα με τις υπηρεσίες του Επίτροπου McCreenny, ο ν. 3310/2005 αντίκειται σε βασικές αρχές της κοινής αγοράς, αυτές της ελεύθερης επιχειρηματικής δραστηριότητας και της ελεύθερης διακίνησης του κεφαλαίου, και για αυτό πρέπει να τροποποιηθεί. Με άλλα λόγια, η διασφάλιση της πολυφωνίας των ΜΜΕ που επικαλείται η ελληνική κυβέρνηση, η οποία και αποτελεί δημόσιο αγαθό, θεωρείται από τον Επίτροπο ως υποδεέστερος στόχος από την απρόσκοπτη οικονομική δραστηριότητα, μολονότι η τελευταία αφορά κατά κύριο λόγο συμφέροντα ιδιωτών.

Έστω κι αν η συνταγματική διάταξη από την οποία πηγάζει ο εν λόγω εκτελεστικός νόμος αναφέρεται ρητά στη Ελευθερία του τύπου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρεί ότι το ζήτημα αφορά αποκλειστικά τον Επίτροπο για θέματα ανταγωνισμού και όχι την Επίτροπο υπεύθυνη για θέματα επικοινωνίας και πολιτισμού. Η ερμηνεία αυτή έχει σημαντικές συνέπειες αναφορικά με τον χειρισμό του θέματος. Αυτό γιατί τα θέματα ανταγωνισμού αποτελούν κατεξοχήν τομέα ευθύνης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και ως εκ τούτου το πρωτογενές και δευτερογενές ευρωπαϊκό δίκαιο υπερτερεί του εθνικού το οποίο και πρέπει να εναρμονιστεί με το πρώτο. Από την άλλη, σε ότι αφορά το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των

²⁶ Πηγή: Ανακοίνωση του Θόδωρου Αγγελόπουλου προς το *Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων*, 18 Ιανουαρίου 2005.

²⁷ *Το Βήμα*, 23 Μαρτίου 2005.

MME, η ευθύνη σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς κανόνες εμπίπτει στις κυβερνήσεις των χωρών μελών των οποίων η νομοθεσία υπακούει στις εθνικές ιδιαιτερότητες²⁸.

Στην περίπτωση του νόμου περί βασικού μετόχου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κάνει μια αμφισβητούμενη ερμηνεία θεωρώντας ως πιο σημαντική διάσταση τους περιορισμούς που ο νόμος επιβάλλει στην επιχειρηματική δραστηριότητα και όχι τα αναμενόμενα αποτελέσματα από αυτούς σε ότι αφορά τη λειτουργία των MME. Ταυτόχρονα, οι αρμόδιες υπηρεσίες της Επιτροπής υιοθετούν στην επιχειρηματολογία τους μία τεχνοκρατική προσέγγιση μη δεχόμενες ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της ιδιοκτησίας ενός μέσου ενημέρωσης και της δημοσιογραφικής του γραμμής. Με άλλα λόγια, το απλοϊκό σκεπτικό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής θεωρεί ότι δεν μπορεί να υπάρξει χειραγώγηση ενός μέσου και μάλιστα από μετόχους που δεν διαθέτουν την απόλυτη πλειοψηφία του κεφαλαίου, αφού η δημοσιογραφική δεοντολογία το απαγορεύει.

Από την πλευρά της, η κυβέρνηση Καραμανλή υποστήριξε στην αλληλογραφία με την ΕΕ ότι ο ν.3310 αποσκοπεί στην υπεράσπιση του δημοσίου συμφέροντος και ότι τα λαμβανόμενα μέτρα είναι κατάλληλα και ανάλογα του επιδιωκόμενου σκοπού. Ωστόσο, η ελληνική κυβέρνηση αναφέρει επίσης ρητά ότι η συγκεκριμένη νομοθεσία αφορά κατά κύριο λόγο τις ελληνικές επιχειρήσεις. Αυτό γιατί μόνο οι τελευταίες θεωρούνται ικανές να καταχραστούν την επιρροή που ασκούν στα μέσα ιδιοκτησίας τους για να αποκτήσουν δημόσιες συμβάσεις. Στην επιστολή αναφέρεται ότι με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται ένας πιο αποτελεσματικός ανταγωνισμός προς όφελος των αλλοδαπών επιχειρήσεων σε σχέση με τις ελληνικές διασυνδεδεμένες με MME εταιρείες.

Διαφαίνεται από αυτήν την επιχειρηματολογία ότι σκοπός της νομοθετικής ρύθμισης δεν ήταν τελικά η περιφρούρηση του τομέα της μαζικής επικοινωνίας με σκοπό την υγιή του λειτουργία. Πρωτίστως, η ρύθμιση σκόπευε στην αναδιάρθρωση του οικονομικού συστήματος μέσω της διευκόλυνσης της δραστηριοποίησης πολυεθνικών συγκροτημάτων στην ελληνική αγορά και της παράλληλης εξασθένισης μη φίλα προσκείμενων προς την κυβέρνηση οικονομικών παραγόντων. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι τα μέτρα που ελήφθησαν δεν θέτουν σε αμφισβήτηση καθεαυτή την οικονομική συγκέντρωση στον χώρο της τηλεόρασης ούτε τις συνέπειες του άκρατου ανταγωνισμού στο πεδίο αυτό παρά μόνο σκοπεύουν στην αναπροσαρμογή της ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας.

²⁸ Βλ. *Ευρωπαϊκή Οδηγία « Τηλεόραση χωρίς σύνορα »*, 30 Ιουνίου 1997 και *Λευκή Βίβλος για τις υπηρεσίες δημοσίου συμφέροντος*, 2004.

Έτσι, μολονότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξεδήλωσε καθαρά την δυσφορία της όχι μόνο για τον εκτελεστικό νόμο 3310/2005 αλλά σαφώς και για το άρθρο 14 του Συντάγματος και παρόλο που η ελληνική κυβέρνηση πρότασε τη διαφύλαξη του, μία νέα τροποποίηση του νόμου ψηφίστηκε με τη διαδικασία του κατεπειγόντως από τη Βουλή, τον Νοέμβριο του 2005. Με την τροποποίηση αυτή δεν υφίσταται πλέον τεκμήριο ασυμβίβαστου λόγω της ιδιότητας του βασικού μετόχου, αλλά αυτό θα πρέπει να αποδεικνύεται σε κάθε περίπτωση από το ΕΡΣ. Με τη διάταξη αυτή, που καθιστά ανενεργή την ουσία του σχετικού συνταγματικού άρθρου, κλείνει ο κύκλος μιας προσπάθειας καταπολέμησης των αρνητικών συνεπειών της διαγώνιας συγκέντρωσης των ΜΜΕ από το πολιτικό σύστημα. Η μελλοντική συνταγματική αναθεώρηση αναμένεται να τροποποιήσει προς την ίδια κατεύθυνση και την παράγραφο 9 του άρθρου 14 του Συντάγματος.

Ακόμη περισσότερη συγκέντρωση στο μέλλον;

Η ανάλυση του φαινομένου της οικονομικής συγκέντρωσης στο χώρο των μέσων ενημέρωσης και ειδικότερα της ιδιωτικής τηλεόρασης αναδεικνύει τους κινδύνους που αυτό υποθάλλει για την υγιή λειτουργία της δημόσιας σφαίρας και κατ'επέκταση της δημοκρατίας. Αυτό γιατί η συγκέντρωση των ΜΜΕ περιορίζει αισθητά το φάσμα των απόψεων που έχουν την δυνατότητα να φτάσουν μέχρι το ευρύ κοινό και άρα να συμμετάσχουν επί ίσοις όροις στο δημόσιο διάλογο αναφορικά με τα ζητήματα κοινωνικού, πολιτικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Η παρουσίαση κάποιων από τους βασικούς παράγοντες του ελληνικού επικοινωνιακού συστήματος που επιχειρήσαμε ανέδειξε γλαφυρά και την έκταση του φαινομένου. Τέλος, η αναδρομή στο ιστορικό του θεσμικού πλαισίου που αφορά στη συγκέντρωση των ΜΜΕ εξέθεσε την πολυπλοκότητα του θέματος για τον νομοθέτη και κυρίως τις δυσκολίες σε ότι αφορά τον έλεγχο της τήρησης του.

Οι δυσκολίες αυτές και η εκ των πραγμάτων προβληματική κατάσταση της ιδιωτικής τηλεόρασης στη χώρα ώθησαν την ελληνική κυβέρνηση, διά του υπουργού Επικρατείας, υπεύθυνου για θέματα τύπου, Θόδωρου Ρουσόπουλου, να προχωρήσει στην έναρξη διαλόγου σχετικά με τη συγκέντρωση και αδειοδότηση των ΜΜΕ στη βάση συγκεκριμένων προτάσεων. Οι προτάσεις αυτές κινούνται προς την κατεύθυνση μίας σαφούς χαλάρωσης του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου το οποίο όμως δεν τηρήθηκε ποτέ πλήρως. Έτσι, πρόθεση της Πολιτείας φαίνεται να είναι η νομιμοποίηση του τρέχοντος *status quo* μέσω της κατάργησης των σημαντικότερων περιορισμών όσον αφορά την συγκέντρωση της ιδιοκτησίας²⁹. Σύμφωνα

²⁹ Η κυβέρνηση προτείνει την κατάργηση του περιορισμού που αφορά στην οριζόντια ιδιοκτησία ενημερωτικού ραδιοφωνικού σταθμού, τηλεοπτικού καναλιού και ημερήσιας πολιτικής εφημερίδας όπως και τη συμμετοχή σε

με τον υπουργό Επικρατείας « η πρόταση αυτή βασίζεται στην ανάγκη, αφενός σεβασμού της συνταγματικής διάταξης και αφετέρου στην αποφυγή άσκοπων περιορισμών, που και την επιχειρηματικότητα θα εμπόδιζαν και η εφαρμογή τους θα ήταν ανέφικτη »³⁰.

Τα τρία κύρια επιχειρήματα της πρότασης αυτής είναι: 1) Η αναγκαιότητα αντικατάστασης του κριτηρίου της ιδιοκτησίας από αυτό της « δεσπόζουσας θέσης ». 2) Η εναρμόνιση του ελληνικού πλαισίου με τα διεθνή πρότυπα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 3) Η προσαρμογή στις τεχνολογικές εξελίξεις.

Η έννοια της δεσπόζουσας θέσης είναι προϊόν του δικαίου περί ανταγωνισμού και αφορά το σύνολο της οικονομίας. Νοείται ως η δυνατότητα μιας επιχείρησης να ασκεί έλεγχο σε μία συγκεκριμένη αγορά περιορίζοντας τον ανταγωνισμό. Αντίθετα από τους περιορισμούς στην ιδιοκτησία, οι οποίοι και ισχύουν κατ'εξάιρεση στον χώρο των μέσων ενημέρωσης λόγω της ιδιαίτερης φύσης του, η εφαρμογή της αρχής της δεσπόζουσας θέσης εξισώνει τον τομέα αυτό με τις υπόλοιπες αγορές και συνεπώς ουσιαστικά ακυρώνει την ιδιαιτερότητα αυτή.

Εκτός των δυσκολιών ακριβούς καθορισμού της δεσπόζουσας θέσης, λόγω της πολυπλοκότητας του επικοινωνιακού συστήματος που εξετάσαμε προηγουμένως, το όριο του 30% της τηλεθέασης ή του κύκλου εργασιών που προτείνεται ως βασικό κριτήριο θεσμοθετεί ακριβώς την οξεία οικονομική συγκέντρωση. Αυτό, γιατί οδηγεί μεσοπρόθεσμα στον έλεγχο της ιδιωτικής τηλεόρασης της χώρας από τρεις χρηματιστικούς πόλους οι οποίοι και θα ελέγχουν το 90% της αγοράς, μία διαμόρφωση που θα αποτελούσε ακόμη μεγαλύτερη οικονομική συγκέντρωση από την τωρινή. Επιπροσθέτως, η εφαρμογή του κριτηρίου της δεσπόζουσας θέσης αφορά τους οικονομικούς παράγοντες έναν προς έναν και όχι το επικοινωνιακό σύστημα στο σύνολό του. Κι όμως, όπως είδαμε, το σύστημα αυτό λειτουργεί στη βάση αλληλεπιδράσεων και εφαιπτόμενων συμφερόντων.

Σε τελική ανάλυση, ο κίνδυνος για τη δημοκρατία δεν προέρχεται από την ανάδειξη ενός πανταχού παρόντος Μεγάλου Αδελφού ο οποίος και θα χειραγωγεί ηθελημένα τα μέσα ενημέρωσης που ελέγχει με στόχο τη συνεχή παραπλάνηση της κοινής γνώμης. Ο κίνδυνος προέρχεται από την σύσταση και λειτουργία ενός κλειστού επικοινωνιακού συστήματος το οποίο αποτελείται από ένα μικρό αριθμό χρηματιστικών πόλων που λειτουργούν με τα ίδια ανταγωνιστικά κριτήρια άμεσης αποδοτικότητας και υψηλής κερδοφορίας, αποκλείοντας ταυτόχρονα από την δημόσια σφαίρα κάθε μη επικερδή έκφραση. Αυτό όμως το διακύβευμα,

περισσότερες από μία ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές επιχειρήσεις ενημερωτικού περιεχομένου. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε <www.dialogos.gov.gr>.

³⁰ Ομιλία του Θόδωρου Ρουσόπουλου στην έναρξη του δημόσιου διαλόγου για τη ρύθμιση του τοπίου των ΜΜΕ, 21 Δεκεμβρίου 2005.

το οποίο και θα έπρεπε να βρίσκεται στο κέντρο κάθε σκέψης σχετικής με την επικοινωνιακή συγκέντρωση, απουσιάζει παντελώς από τις παραπάνω προτάσεις.

Το δεύτερο επιχείρημα του Υπουργού Τύπου βασίζεται στην ιδέα της εναρμόνισης του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου με τις επικρατούσες απόψεις στις κύριες ευρωπαϊκές χώρες³¹. Το επιχείρημα αυτό θεωρεί ως δεδομένο ότι τα μέσα ενημέρωσης λειτουργούν με καλύτερο και πιο ευεργετικό για το κοινό συμφέρον τρόπο στις χώρες αυτές. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική. Στο σύνολο των δυτικών χωρών ο προβληματισμός για την διαρκή υποταγή της δημόσιας σφαίρας στα κριτήρια της αγοράς είναι μεγάλος. Απόδειξη αποτελεί η εκτενής επιστημονική βιβλιογραφία πάνω στο ζήτημα της οποίας ένα μικρό τμήμα αναφέραμε στο παρόν άρθρο. Με κύριο παράδειγμα προς αποφυγή την περίπτωση Μπερλουσκόνι στην Ιταλία, τα κυρίαρχα ΜΜΕ της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και των Ηνωμένων Πολιτειών είναι αντικείμενο συνεχούς κριτικής για την ανεπάρκεια τους να εκφράσουν τις κοινωνικές ανησυχίες με ικανοποιητικό τρόπο.

Αυτό συμβαίνει λόγω της συγκέντρωσης της δημόσιας έκφρασης στα χέρια λιγοστών οικονομικών παραγόντων που χαρακτηρίζονται από κερδοσκοπικές τάσεις. Δεν είναι τυχαίο ότι το Γαλλικό Παρατηρητήριο των Μέσων κατέθεσε πρόταση για την υιοθέτηση ασυμβίβαστου μεταξύ της ιδιοκτησίας μέσω ενημέρωσης και συμμετοχής σε εταιρεία που αναλαμβάνει δημόσια έργα³². Παράλληλα, οργανώσεις δημοσιογράφων αλλά και εξέχοντες πανεπιστημιακοί από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης καταγγέλλουν τον ολοκληρωτικό έλεγχο της τοπικής τηλεόρασης και του τύπου από ένα μικρό αριθμό πολυεθνικών μετά από την απελευθέρωση της αγοράς στη δεκαετία του '90³³. Από αυτά συμπεραίνουμε ότι η εναρμόνιση του ελληνικού θεσμικού πλαισίου με αυτό άλλων ευρωπαϊκών χωρών, στην πιο συντηρητική του εκδοχή, δεν αποτελεί πανάκεια για τη λύση προβλημάτων τα οποία είναι οξεία και στις χώρες αυτές.

Τέλος, το τρίτο επιχείρημα αφορά την εξέλιξη της τεχνολογίας. Όντως στα επόμενα χρόνια η σπανιότητα των ερτζιανών ραδιοηλεκτρικών κυμάτων θα αντικατασταθεί από την σχετική πληθώρα των ψηφιακών καναλιών λόγω της σταδιακής ανάπτυξης της επίγειας,

³¹ Η πρόταση αυτή της κυβέρνησης βασίζεται σε μία διεξοδική έρευνα αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των ΜΜΕ στις 25 χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δημοσιεύθηκε από το Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων τον Ιούνιο του 2005. Έρευνα προσβάσιμη στη διεύθυνση <www.iom.gr>.

³² Το Γαλλικό Παρατηρητήριο των Μέσων (OFM) είναι μη κερδοσκοπική οργάνωση που αποτελείται από δημοσιογράφους, πανεπιστημιακούς αλλά και απλούς πολίτες και στοχεύει στην εποικοδομητική κριτική των ΜΜΕ και την ανάδειξη του κοινωνικού προβληματισμού γύρω από τα θέματα της μαζικής επικοινωνίας. Βλ. <www.observatoire-medias.info>.

³³ Βλ. βιβλιογραφία *Media Ownership and Control in East-central Europe, Javnost - The Public*, Vol.6, Number 2, European Institute for Communication and Culture, Ljubljana, 1999 και *European Federation of Journalists, Eastern Empires, Foreign Ownership in Central and Eastern European Media*, Brussels, 2003.

δορυφορικής και καλωδιακής ψηφιακής τηλεόρασης αλλά και τη λήψη εικόνας μέσω διαδικτυακής σύνδεσης υψηλής ταχύτητας (ADSL και κινητή τηλεφωνία τρίτης γενιάς). Όπως έχει γίνει ήδη από τη δεκαετία του '90 σε παγκόσμιο επίπεδο, το τεχνολογικό επιχείρημα χρησιμοποιείται και εδώ ως δικαιολόγηση της απορρύθμισης της επικοινωνιακής αγοράς. Στην συγκεκριμένη περίπτωση το αποτέλεσμα μιας τέτοιας πολιτικής, όπως αυτή εκφράζεται από τις κυβερνητικές προτάσεις, θα ήταν η αναπαραγωγή της επικρατούσας κατάστασης και στις νέες συχνότητες που θα είναι σύντομα διαθέσιμες.

Κι όμως, οι ψηφιακοί διάυλοι αποτελούν μία ιστορική ευκαιρία εξισορρόπησης του επικοινωνιακού συστήματος προς όφελος του κοινωνικού συνόλου. Για να επιτευχθεί όμως ο στόχος αυτός πρέπει να επαναπροσδιορισθούν τα μέσα ενημέρωσης ως κοινωνικά αγαθά και όχι μόνο ως φορέας αγοραίων συνδιαλλαγών. Θα πρέπει λοιπόν στο μέλλον οι πολίτες να διεκδικήσουν τους νέους δίαυλους επικοινωνίας και η Πολιτεία να ικανοποιήσει και να θεσμοθετήσει τις διεκδικήσεις αυτές ώστε να αναγνωρίσει και έμπρακτα το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα ελεύθερης μαζικής έκφρασης που αποτελεί και τη βάση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο μέσα από τη διατήρηση αυστηρών περιορισμών σε ότι αφορά όλες τις μορφές οικονομικής συγκέντρωσης στο χώρο της ενημέρωσης σε συνδυασμό με την ενδυνάμωση των μέσων ελέγχου τήρησης των περιορισμών αυτών.

Βιβλιογραφία

Accardo Alain (επιμ.), *Journalistes précaires*, Le Mascaret, Bordeaux, 1998.

Albarran Alan B., Dimmick John, « Economies of multiformity and concentration in the communication industries », *Journal of Media Economics*, Volume 9 Issue 1, 1996, σσ. 41-49.

Bagdikian Ben H., *The Media Monopoly*, 4th edition, Beacon Press, Boston, 2004.

Barnow Erik (επιμ.), *Conglomerates and the Media*, The New Press, New York, 1997.

Bouquillion Philippe, Combès Yolande (επιμ.), *Les industries de la culture et de la communication en mutation*, L'Harmattan, Paris, 2007.

Bourdieu Pierre, *Sur la télévision*, Liber, Paris, 1996.

Duval Julien, *Critique de la raison journalistique. Les transformations de la presse économique en France*, Seuil, Paris, 2004.

European Federation of Journalists, *Eastern Empires, Foreign Ownership in Central and Eastern European Media*, Brussels, 2003

Habermas Jürgen, *The structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Polity, Cambridge, 1989.

Javnost - *The Public, Media Ownership and Control in East-central Europe*, Vol.6, Number 2, European Institute for Communication and Culture, Ljubljana, 1999.

Κωστόπουλου Μαρία, « Θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των οπτικοακουστικών μέσων στην Ελλάδα », *Οπτικοακουστικός τομέας στην Ελλάδα*, Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων - Εκδόσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Αθήνα, 2003.

Λεάνδρος Νίκος, *Πολιτική οικονομία των ΜΜΕ. Η αναδιάρθρωση της βιομηχανίας των μέσων στην εποχή της πληροφοριακής επανάστασης*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2000.

Miège Bernard (επιμ.), *La concentration dans les industries du contenu*, Réseaux n°131, Hermès Science publications, Paris, 2005.

Neveu Erik, *Sociologie du journalisme*, La Découverte, Paris, 2001.

OFM (Observatoire Français des Médias), *Sur la concentration des médias*, Ouvrage collectif, Editions Liris, Paris, 2005.

Pradié Christian, « Capitalisme et financiarisation des industries culturelles », Réseaux, n°131, *La concentration dans les industries du contenu*, Hermès Science publications, Paris, 2005, σσ. 83-109.

Rebillard Franck, Damian-Gaillard Béatrice, Smyrniotis Nikos, *Mutations de la filière Presse et information*, Rapport au Ministère de la Culture et de la Communication, 2007.

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε την έννοια της οικονομικής συγκέντρωσης στον χώρο των μέσων επικοινωνίας διερευνώντας τον βαθμό ύπαρξης της στην Ελλάδα μέσα από το παράδειγμα της ιδιωτικής τηλεόρασης. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε το θεσμικό και νομικό πλαίσιο που διέπει την λειτουργία των καναλιών και θα παρουσιάσουμε το ιστορικό του νόμου περί βασικού μετόχου. Σκοπός του άρθρου είναι η διερεύνηση των κοινωνικών και πολιτικών συνεπειών της οικονομικής συγκέντρωσης στο χώρο της μαζικής επικοινωνίας.

The social and political implications of economic concentration in the media are often discussed. In our article, we will try to explain the notion of concentration in the mass communication sector by examining its degree primarily in the Greek media market through

the example of private television. Secondly, we will examine the legal framework concerning TV channels in Greece as well as the history of a regulatory attempt in the sector known as the “primal shareholder” law.

Βιογραφικό

Ο Νίκος Σμυρναίος γεννήθηκε στην Αθήνα το 1976. Από το 1995 διαμένει μόνιμα στη Γαλλία όπου διδάσκει πολιτική οικονομία των ΜΜΕ και του διαδικτύου στο πανεπιστήμιο Toulouse 3. Είναι ερευνητής στο εργαστήριο LERASS.